
SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK JEDENÁSTY

10

JÚN 1944

REDIGUJE ANTON JANOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTÝM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychodí mesačne okrem júla a augusta. Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétyom. Predplatné 50 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Sv. Martine.

OBSAH.

<i>Imro Eliáš</i> : O zámene svoj v slovenčine	289
<i>Aquinas M. Gabura</i> : Termíny a slová z náboženského odboru	296
(<i>pobožný, pobožnosť a nábožný, nábožnosť 297. — rehoľa a rad 298. — askéza a asketika 299. — extáza = vytrženie 299. — exemplárny = vzorový 300. mesiášsky či mesianský 300. — levitský či levitický 300. — vytvárať — utvárať 300. — evanjelium a Evanjelium 301. — evanjelický a evanjeliový 301.</i>)	
<i>Ján Chripko</i> : Sekundárne interjekcie (Dokončenie)	304
(<i>Deiktické interjekcie zámenného pôvodu 304. — Verbalizácia deiktických interjekcií 313.</i>)	
<i>Eugen Jóna</i> : Funkcie predložiek v spisovnej slovenčine (Pokračovanie)	315
(<i>II. Predložka na s lokálom 315.</i>)	
<i>Gabriel Povala</i> : Návrhy na filozofickú terminológiu	320
(<i>bytosť, bytnosť 320. — súcno 322. — jestvovanie, bytie 324.</i>)	
<i>Štefan Peciar</i> : Formálna a významová stránka sloves na -ievať	325
Poznámky a zprávy.	
<i>Eugen Jóna</i> : <i>Dr. Henrich Bartek</i> : SPRÁVNA VÝSLOVNOSŤ SLOVENSKÁ. Vydal Ján Horáček, Bratislava—Turč. Sv. Martin 1944. Cena neudaná	331
<i>J. Zavarský</i> : K tvaru <i>madžga</i>	337
<i>Samuel Považan</i> : K tvaru <i>mačina</i>	337
Rozličnosti.	
<i>kráľovať? 338. — kolčovať? 338. — rozmrznuť—rozmrzať 339. — vymenovať za . . . a menovať (s inštr.) 340. — úradná dopisnica? 340. — podporoveň = podporovňa 341. — Sklabiňa a Sklabiná 342. — Skloňovanie ruských priezvisk na -ov a -in 343. — teheľňa? 343.</i>	
Listáreň.	
Priezvisko <i>Gabura</i> 343.	

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XI.

ČÍSLO 10.

Imro Eliáš:

O ZÁMENE SVOJ V SLOVENČINE.

V slovenčine privlastňujeme iba prvej a druhej osobe singularu i plurálu osobitnými zámenami posesívnymi¹ *môj — náš, tvoj — váš*. Pre tretiu osobu máme iba genitívy osobných zámen *jeho, jej — ich*. Okrem toho pre všetky osoby, čísla a rody máme zámeno zvrätne *svoj, svoja, svoje*, keď privlastňujeme podmetu. Pretože v latinčine kladie sa *suus* iba vtedy, keď privlastňujeme podmetu v tretej osobe (podobne je to aj v iných jazykoch), v slovanských jazykoch pod cudzím vplyvom už od najstarších čias nezachováva sa pravidlo o privlastňovaní zámenom *svoj* bez výnimky. I v spisovnej slovenčine je mnoho pochybností, nedôsledností a chýb, preto dobre bude zdôrazniť a rozviesť niektoré pravidlá.

Z doterajších slovenských gramatikárov sa obsirnejšie zaoberá užívaním privlastňovacieho zámena *svoj* Fraňo Mráz², ktorý formuluje pravidlo takto: „Jako sa osobné zvrätne zámeno užíva miesto druhých osobných zámen v genit. dat. ak. a instr., tak sa stáva zvrätne prisvojovacie zámeno v genit. dat. atď(!) jedn. aj množ. čísla miesto pádov prisvojovacích zámen prvej alebo druhej osoby, kedykoľvek sa účinkovanie prvej alebo druhej osoby potahuje na nečo takého, čo im jako majiteľom patrí, alebo sa im privlastňuje; n. p. Ty si svôjho (mi. tvôjho) otca neopustíš. My si svojich (mi. našich)

¹ Pomenovanie posesívnych zámen v slovenčine je dvojaké: prisvojovacie (Czambel, Mihál) a privlastňovacie (Damborský; Pravidlá majú oba tvary). Pretože vlastne prisvojovať môže si iba osoba, ktorá je podmetom vo vete, inak niekomu niečo privlastňujeme, zdá sa nám presnejšie pomenovanie zámená *privlastňovacie*.

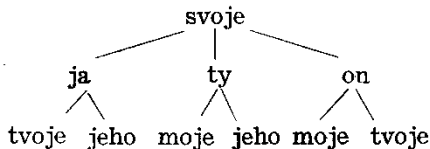
² Slovenská mluvnica pre gymnasia, reálky, praeparandie a vyššie oddelenia hlavných škôl. Vypracoval a vydal Fraňo Mráz, profesor na kat. kr. b. bystrickom gymn. Vo Viedni 1864, str. 111. Porov. tam aj poznámku: „Veľmi zle zneje a je proti udaným pravidlám, keď sa jeho, jej atď. užíva miesto zvrätneho svojho atď. n. p. Zavolal jeho sluhu — veľmi zlé miesto svojého. — Prišiel do jeho domu; mi. do svôjho. — Každý má jeho národ milovať, preveľmi zle miesto svoj národ.“

rodičov ctíme. Vy ste svoje (mi. vaše) knihy popredali. — Len vtedy sa užíva zámeno patričnej osoby, keď je na ňom zvláštni dôraz; n. p. My náš národ milujeme... Je-li v ňom iná a tíve podstatné meno, ktorého majiteľom je 3^{ia} osoba, musí vždy pri ňom stáť „jeho, jej“; n. p. Jeho brat prišiel. Jej matka bola tu. Deti jejich sú neposlušné. Tamto je jeho otec. Jestli ale to podstatné meno, ktoré sa privlastňuje 3^{tej} osobe, má stáť v druhých pádoch, dobre treba rozoznať, zdá-liž tretia osoba, jako majiteľ, je tá istá čo podmet alebo nie; je-li tá istá, musí sa užívať zvrátané prisvojovacie zámeno; — patrí-li ale vec ta, na ktorú sa účinkovanie podmetu potahuje, druhému, musia sa užívať genitivy: „jeho, jej, jejich, ich“; n. p. Brat ztratil svoju knihu (jemu patrila). Brat ztratil jeho knihu (patrila druhému, o ktorom je reč). Každá líška svoj chvost chváli atď.“

Tieto pravidlá obstoja aj dnes, len pokiaľ ide o „zvláštni dôraz“, bude o ňom reč pri jednotlivých príkladoch.

Ján Damborský sa zaoberá užívaním zvrátaného prisvojovacieho zámena *svoj* obšírnejšie. Uvádza³ to isté pravidlo takto: „Zvrátaného zámena *svoj-svoja-svoje* užíva sa vtedy, keď niečo (predmet) privlastňuje sa podmetu, či už je ním — podmetom — osoba prvá, druhá alebo tretia. Keď teda privlastnený predmet (osoba, vec) vzťahuje sa na podmet (t. j. prináleží podmetu), užívame zvrátaného zámena *svoj*. Na pr.: *Svoj* majetok dal už do poriadku. Dbaj o *svoje* zdravie! Nectí *svojich* rodičov. Každá líška *svoj* chvost chváli. Ctíte *svojich* slávnych predkov! Hrdinovia padli v boji za *svoju* vlasť.“ Dodáva ešte v poznámke: „Prináleží-li však predmet okrem podmetu aj iným osobám, užíva sa miesto „*svoj*“ „*naš*“, na pr.: ... Légie bojovaly za *naš* (nie: svoj) národ... Milujme *našu* (nie: svoju) republiku! — Ale: My (deti) milujeme *svojich* (nie: našich) rodičov, pretože to sú výlučne naši rodičia.“

Pozoruhodný je aj príspevok Ondreja Sládkoviča *Naše svojstvo*⁴, kde zriadil zámená do podoby pyramídy, ktorá má za základ osobné zámená:

³ Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. Podľa Gebauera-Ertla a Czambela zostavil Ján Damborský. V. vyd., Nitra 1930. Diel I, 231.

⁴ Sokol III, 1864, str. 37—39.

„Na obrázku tomto vrcholí „svo je“, postavené na osobnej trojke „já(!), ty, on“, s ktorým viaže sa takto: já(!) svoje, ty svoje, on svoje. Pyramída táto stojí na pyramídkach troch (ako križ na trych vrchoch herbu slovenského (matičného), ktoré označujú pomery vzájomné k veci osvojenej. — Na proti tomu: ja moje, ty tvoje, on jeho, križujú sa v uhloch ostrých jedno cez druhé, bez pevnej bási a určitého punktu rodného (Ausgangspunkt).“

Prisvojovanie zvratným prisvojovacím zámenom *svoj* je teda dosť jasne vysvetlené, i keď sa žiada trochu precizovať prípady, kedy sa má užiť miesto *svoj* zámeno *náš*, čiže kedy prisvojovaný predmet nepatrí len samému podmetu vety. Pritom vidíme, že aj v novších vydaniach sú odchýlky v užívaní zámena *svoj*. Napr.: „... To povedaly nevesty, na „moje vlastné“ uši som počula...“ (Tim. IV, 139). Hoci je všeobecne rozšírené spojenie *na svoje vlastné uši počul* ap., spisovateľka, ktorá syntakticky verne zachycovala reč novohradského ľudu, počula tu zámeno *môj* miesto *svoj*. Opačne zas nahradzuje sa z priveľkej horlivosti v zachovaní pravidla o privlastňovaní zámenom *svoj* nadmieru zámeno *môj*, *tvoj*... Mechanicky nemožno všade klásť iba zámeno *svoj*, lebo pri jeho nesprávnom užití vznikne nejasný smysel vety, napr.: „Na svojich národopisných cestách“ doma a medzi Slovákami v zahraničí často sa ma opytovali, čo je to národopis (Dr. R. Bednárík, Príručka pre národopisný výskum slovenského ľudu, MS 1942, str. 3/4). Namiesto „svojich“ má tu byť správne *mojich*. Podľa toho, ako je tam napísané, na národopisných cestách nebol autor, lež tí, čo sa opytovali, čo je to národopis, lebo zámenom *svoj* sa privlastňuje podmetu a podmetom je tu nevyslovené *oni*. Je však jasné, že tu ide o cesty autorove, čiže privlastňuje sa autorovi, ktorý nie je podmetom vety, a preto je správne jedine: *Na mojich*... Iné by bolo, keby veta znela: *Na svojich národopisných cestách som zistil*... V titule knihy kardinála Newmana *Obrana svojho života* (v preklade Jána Šimku vydal SSV v Trnave 1943) vplyvom latinského *Apologia pro vita sua* nevhodne sa použilo zámeno *svoj* miesto *môj* alebo *vlastný* (*Obrana môjho života — Obrana vlastného života*).

V Ambrušovom Doslove k bibliofilskému vydaniu Selaniek Jána Hollého (Matica slovenská 1944) je veta: Prekladateľský záujem Jána Hollého ako aj jeho neskoršia pôvodná tvorba obracaly sa týmto smerom jednak pod vplyvom školy a seminárskeho prostredia a jednak celkovým zameraním „svojej doby...“ Výpoveď, pravda, týka sa Hollého, ale gramatickým podmetom je tu záujem a tvorba, preto má byť *jeho doby*. Zá-

kladné pravidlo teda je: Zvratným zámenom *svoj* privlastňuje sa rovno podmetu vo vete v hociktorej osobe. Inými slovami: Napr. zámeno *môj* používa sa pravidelne vtedy, keď neprivlastňujeme prvej osobe ako podmetu vo vete, t. j. keď *s mójim* niekto iný niečo robí, *svoj* používame vtedy, keď privlastňujeme prvej osobe ako podmetu, keď si *s vlastným* ja sám (prvá osoba) niečo robím. Podobne je to so zámenom druhej osoby *tvoj* atď. Na ilustráciu možno uviesť túto vetu: Milujem *svojho* priateľa (*ja* — *svojho*; nie *môjho*), Miluješ *svojho* priateľa (*ty* — *svojho*; nie *tvojho*), Miluje *svojho* priateľa (*on, ona, ono* — *svojho*; nie jej, jeho), Milujeme *svojho* priateľa (*my* — *svojho*; nie nášho), Milujete *svojho* priateľa (*vy* — *svojho*; nie vášho), Milujú *svojho* priateľa (*oni, ony* — *svojho*; nie ich). V nemčine však ten istý príklad zneje takto: Ich liebe *meinen* Freund. Du liebst *deinen* Freund. Er liebt *seinen* Freund. Wir lieben *unseren* Freund. Ihr liebet *eueren* Freund. Sie lieben *ihren* Freund. Nemčina nemá zvratného zámena privlastňovacieho, používa osobné zámeno aj vtedy, keď privlastňuje podmetu.

V spisovnej slovenčine uvedené pravidlo sa zväčša zachováva. Napr.: „Milujem, milujem vás!“ vyznával náruživé tichým hlasom. „I život *svoj* dám za vás celý!“ (Tim. VI, 206), *So svojím svedomím* nekupčím a ľudí nezrádzam ako Judáš Krista (Fig., Tri gašt. kone 27); „A či sa chceš roztrhnúť? jednou rukou budeš maľovať *svoju Colonnu*, druhou slečnu...?“ (Vaj. XI, 16), Bože... prečo nevystrelíš *svoje ohnivé šípy* a neprekoleš nás...? (Gráf, Zápas 294); Sám Ondrej musel sa priznať, že nevidel *v svojom živote* takých jaseňov (Kuk. I^a, 184), Po odznení jej slov, ktorá riadila *svoj dom* s rozumnosťou... akosi všetkým sa uvoľnilo (Tim. IV, 170), On (starý otec) vzal ma za ruku, pretískajúc sa *na svoje miesto* pod chór (Taj. X², 52), Darmo som ho poučoval... on si len *svoje* húdol (Bodic., Rozp. 214); Tobiáš píše *svojej počernej Alžbete* (Ráz., Odkaz 199), Sveril sa *so svojou* „aférou“ agrárnemu tajomníkovi, nie naschvál, len tak mimochodom, aby sa nevidelo, že chce využiť *svojho postavenia* (Jes., Dem. I², 169); Domáci obzreli sa za *svojou dcérou* mimovoľne a nalakano (Tim., Novohr. ded. 82), Každá liška *svoj* chvost chváli, dokiaľ si ho nepopáli (A. P. Záturecký, Slovenská príslovia 106), Každý Cigán *svojho koňa* chváli (106), Kto *svoje viny* lutuje, odpustenie dosahuje (109), Cudzie nežiadaj, *svoje neopust* (132), Kto sa lakomí na cudzie, prichodí *o svoje* (174). Ako ukážky prekladov uvádzame dva verše z evanjelií rozličných vydání (Ján I, 11): Do *svého vlastného* prišiel, a *svogí* ho ne-

prigali (J. Palkovič). Do *svojho* prišiel a *svoji* ho neprijali (Ján Donoval). Prišiel do *svojho vlastného*, a jeho vlastní ho neprijali! (Joz. Roháček). Do *svojho vlastného* prišiel, a Jeho vlastní Ho neprijali (Nová smluva); (Matúš XXII, 39): Druhé ale tomu podobné gest: milovať budeš *Bližného svojho*, gako seba samého (J. Palkovič). Druhé však podobné je to-muto: milovať budeš *svojho bližného*, jako seba samého (J. Donoval). A druhé, tomu podobné je: Milovať budeš *svojeho bližného* jako samého seba! (J. Roháček). A druhé je mu podobné: Milovať budeš *bližného* ako seba samého (Nová smluva).

Privlastňovacie zámená osobné sú náležité vo vetách, kde sa neprivlastňuje podmetu, napr.: „Pod týmto kameňom leží *môj starý otec a stará mať*“ (Kuk. I⁴, 184), „... Ale ty nedaj sa myliť. Pracuj i za mňa. Oba *moje romány* nebudaj zstanú fragmentami!“ (Vaj. XI, 17), Vykopeš (hrob), a do druhého dňa nabehne dopoly vodou. Nekedy (!) i hodinu vylievame s *mojou starou* pred pohrebom (Hron. I, 166), Predošlá pani mi vždy prečítali, pokým sa *môj Mišo* nenaučil čítať (174); „Či v *tvojom chovaní* jesto ako mak nežnosti?!“ (Tim. VI, 198), „No len sa skrbáľaj dolu, ani Katarínka neposmetá *tvoje rozsypané košťalíky!*...“ (Vaj. XI, 19), *Slanina*... A *môj a tvoj otec* čo boli? (Stod., Minister 15), „... Ale tu treba povážiť i to, že sú rodičia statoční, všeobecne ctení: maj tedy na nich ohľad a na to, že jej otec bol verným sluhom *tvojho otca*.“ (Kuk. IV¹, 144); Mate sadol si na múrik... Popod *jeho dvor* belie sa chodník (13), „Nuž čo, sú už *vaše dámy* prichystané?“ pýtal sa Gašpar (Vaj. XI, 22) atď.

Výnimočne miesto zámena *svoj* používa sa *náš*, ak privlastňovaný predmet nepatrí len samému podmetu.⁵ Tu treba poučku trochu rozviest, aby bolo jasné, kedy sa používa *svoj* a kedy *náš*.

Z Damborského gramatiky si uvedieme dva príklady: Hrdinovia padli v boji za *svoju vlasť*⁵ a My (legionári) s radosťou sme sa vrátili do *našej* (= celého národa) republiky.⁶ V oboch prípadoch predmet (vlasť — republika) nepatrí len samému podmetu (hrdinovia — legionári), predsa je v prvom príklade

⁵ Porov. J. Damborský I. c. I, 231; E. Smetánka (Vybrané části ze skladby jazyka československého I, Praha 1930, str. 141) o tom hovorí takto: Privlastňujeme-li někomu, kdo je podmětem děje jen gramaticky, ne věcně, nežíváme zámena zvrátného.

⁶ J. Damborský I. c. II, 111 pozn. a).

svoj, v druhom *náš*. V tejto otázke bude jasnejšie, keď si počku rozvedieme takto:

1. Ak privlastňovaný predmet nepatrí len samému podmetu, lež širšiemu celku ako kolektívu, v ktorom hovoriaci nie je priamo zainteresovaný, alebo sa hovorí len vo všeobecnosti v 3. osobe bez ohľadu na príslušnosť hovoriaceho k privlastňovanému predmetu, používame zvrtné zámeno *svoj* podľa základného pravidla. Porovnajme príklad: Nemeckí vojaci bojujú za krajšiu budúcnosť *svojho* národa (národ nepatrí len vojakom, ale hovorí sa vo všeobecnosti a hovoriaci nie je príslušníkom prisvojovaného národa [predmetu]) a obmenený: Hrdinovia padli v boji za *svoju* vlasť (vlasť nepatrí len hrdinom, ale je to vo všeobecnosti, každý hrdina za *svoj* národ).

2. Ak privlastňovaný predmet nepatrí len samému podmetu, lež širšiemu celku, v ktorom je hovoriaci, vtedy použijeme zámeno *náš*, i keď podľa základného pravidla by sa malo použiť zámeno *svoj*. Napríklad: Teraz si povieme o *našich* najväčších spisovateľoch (nie: o svojich, pretože spisovatelia nepatria len tým, ktorí o nich hovoria v škole).

Dvojakým spôsobom môžeme povedať vetu: Slovenskí vojaci bojujú za udržanie *svojho* samostatného štátu alebo Slovenskí vojaci bojujú za udržanie *nášho* samostatného štátu.

V prvom prípade sa hovorí všeobecne, hovoriaci nie je príslušníkom prisvojovaného národa a v druhom je príslušníkom slovenského národa. Fraňo Mráz v citovanom pravidle (porov. vyššie) hovorí, že pri osobitnom dôraze je *náš* miesto *svoj* a uvádza príklad: My *náš* národ milujeme. Tu však nejde o dôraz, ale o aplikáciu vyššie uvedeného pravidla. Národ nepatrí len nám, čo to hovoríme, ale celému kolektívu, do ktorého sa aj my zaraďujeme.

Pravd., sú aj odchýlky od uvedenej poučky, ako napr.: Radi by sme bližšie *k svojej vlasti*. Do Nemecka *k našim* vyhnancom (Ráz., Odkaz 198). Nemožno povedať „*k svojim* vyhnancom“, no spisovateľ použil zámeno *svoj* podľa pravidla o prisvojovaní podmetu, hoci *vlasť* (Slovensko) nepatrila len Slovákom-galejníkom, ktorí o nej hovorili. Mohlo by tu ísť o bližší pomer hovoriacich *k vlasti* než *k vyhnancom*, preto výraz *k svojej vlasti* necítil spisovateľ ako nesúci.

Aj v modlitebných knihách býva *svoj* miesto *náš*, napr.: Klaniame sa Ti *so svojou* nebeskou Matkou Máriou. Podľa spomenutého pravidla malo by sa tu použiť zámeno *náš*, lebo Mária nepatrí len tým, čo modlitbu odriekajú, ale ide tu o výraz *nebeská Matka*, kde sa použilo *svoj* ako pri vlastnej matke.

Z ľudovej reči by sa nám natískal prípad, že pri zdôraznenom protiklade *ja — moje; ty — tvoje...* by sa nemuselo užívať zvrätané *svoj*. Napr.: *Merkuj si ti len na tvoje husi, moje si ja sama upasien* (St. Halič, Novohrad). No, ani tu nejde o výnimku z pravidla, ale o nesprávne prívlastňovanie vplyvom iných rečí, v ktorých prívlastňovanie zvrätaným prisvojovacím zámenom pre všetky osoby nejestvuje. Tento zjav je čisto slovenský, iné jazyky ho dnes nemajú. Niekedy však ide aj o prenášanie osobných zámen prívlastňovacích zo slovenských spojení, kde sa neprívlastňuje podmetu, teda o syntaktický zjav domáceho pôvodu. Napr.: *Moje husi sú v záhrade (výraz pôvodný)*. Ja si *moje husi* upasiem, ty si pas *tvoje* (výrazy prenesené) ap. Podľa toho aj v modlitbe Otčenáš „ako i my odpúšťame našim vinnikom“, kde iba v poslednom čase zavádzajú „svojím vinnikom“, máme zaužívaný latinizmus. Na porovnanie uvádzame citáty z Mat. VI, 12: A odpusť nám naše viny, ako i mi odpúšťáme *naším vinnikom* (J. Palkovič), A odpusť nám naše viny, jako i my odpúšťame *naším vinnikom* (J. Donoval), a odpusť nám naše viny, jako aj my odpúšťame *naším vinnikom* (J. Roháček), A odpusť nám viny naše, ako aj my odpúšťame *vinnikom svojim!* (Nová smluva). Lenže takéto odchýlky máme už od najstarších čias v staroslovienských textoch a vo všetkých spisovných jazykoch slovenských.⁷

V gramatikách (Czambel, Damborský) sa uvádza, že užívaním prívlastňovacieho zvrätaného zámena *svoj* vzniká dvojsmysel, a to vtedy, keď sa do jednej vety stiahne viac dejov s rozličnými predmetmi, napr.: Vidím ťa piť *svoj* obľúbený nápoj⁸ (to jest *môj* alebo *tvoj*). Tu však nie je dvojsmyselnosť pre užívanie zámena *svoj*, ale pre nepresné vyjadrovanie. J. Damborský hneď aj poznamenáva, že treba písať jasne. V uvedenej vete ide o stiahnutie viet: Vidím, že piješ *svoj* obľúbený nápoj. Ak by sa neprisvojovalo podmetu druhej vety, musely by vety ostať nestiahnuté: Vidím, že piješ *môj*... Podobne vo vete „Vidím vás sedieť *na svojich miestach*“ cítime, že ide o význam... „sedíte každý *na svojom mieste*.“ Ináč by sme museli povedať: Vidím, že sedíte *na našich miestach*.

Na zdôraznenie zámena *svoj* pridáva sa adjektívum *vlastný*, ktoré môže zdôrazňovať alebo aj samotné zastupovať

⁷ Fr. Miklosich, Vergl. Gramatik der slavischen Sprachen IV, 99 nad. a W. Vondrák, Vergleichende Slavische Grammatik II², 351 n.

⁸ S. Czambel, Rukoväť, 3. vyd., str. 142 a J. Damborský I. c. II, 111 pozn. b).

hociktoré privlastňovacie zámeno. Napr.: „... A ja ťa už poznám, ako *svoj vlastný hriech*. Ale ty čušíš!...“ (Vaj. XI, 18), „Ako to môžete žiadať? Mám *vlastným rodičom* olúpiť hroby!...“ (Kuk. I⁴, 185), Onehdy za jeho *vlastným stolom* Slovák ako repa, Elečko Stupnický, vyhlásil sa za Maďara (Kuk. XX, 135), Človek, ktorý dlho a dávno nemal *vlastného domova*, je na vyhnatie citlivý (Gráf, Zápas 293) ap. *Svoj* treba nahradiť prídavným menom *vlastný* vtedy, keď ide o kusú vetu nominálnu a keď nemožno privlastňovať podmetu, lebo ho vo vete niet, ako v spomenutom názve knihy: *Obrana vlastného života* (alebo *môjho života*, ale nie „svojho“). Niekedy *svoj* používa sa absolútne bez vzťahu k podmetu vo vete, a to vo význame ‚vlastný‘, opozitum ‚cudzí‘, najmä v ustálených spojeniach, ako: Každému *svoje milé* (úz.), Na *svoju ruku* robiť (úz.) ap. Ale tu už nejde o skutočné privlastňovanie.

V slovenčine zvratným zámenom *svoj* prisvojuje sa teda pravidelne tomu, kto je v gramatickom smysle pôvodcom deja, ako zas osobné zámeno zvratné *seba*, *sa* používame vtedy, keď podmet je súčasne predmetom deja.

Aquinas M. Gabura:

TERMÍNY A SLOVÁ Z NÁBOŽENSKÉHO ODBORU.

Skoro vo všetkých životných odboroch za cudzie alebo nezodpovedajúce slová hľadáme dobré výrazy, ktoré by pochopove vyhovovali a pritom boli správne s jazykového stanoviska. Dozaišta náboženský odbor je veľmi mocný činiteľ v živote slovenského národa, je priam jeho dušou. No pre nežičlivé okolnosti po dlhé časy museli sme veľa používať českú náboženskú literatúru. Pravda, každý objektívne smýšľajúci Slovák vďačne uznáva, že spomenutá literatúra ozaj výdatne zásobovala nábožensky založeného slovenského ducha. Jednako nepriaznivo vplývala na jazykový cit; mnoho ráz nám ani na um nesišlo, aby sme vážili každé slovo, ktoré sme prijímali z cudzej reči. Preto ešte aj dneska používame slová, ktoré nevyhovujú jazykove alebo pochopove.

S tohto stanoviska ako aj s niektorých iných uvádzame niekoľko poznámok, ktoré chcú prispieť k presnosti, vybrúsenosti a ustáleniu slovenskej náboženskej reči. Nijako nevyhradujeme si právo na nedotknuteľnosť osobnej mienky. Skorej si pra-

jeme, aby zväčšený záujem o tento jazykový odbor urýchlil uspokojivé uzákonenie slovenskej náboženskej reči, pravda, v dohode teologov s jazykovedcami.

pobožný, pobožnosť a nábožný, nábožnosť. — Pomaličky ustupuje český výraz *zbožný*, ktorý v slovenčine obstojí len ako prídavné meno od *zbožie* (porov. SR VIII, 286). Prídavné meno *zbožný* v náboženskom slovníku nahrádzame výrazom *pobožný*, dakedy aj *nábožný*. No nie vždy a ľubovoľne; dnes sa cíti rozdiel vo význame medzi *pobožný, pobožnosť* a *nábožný, nábožnosť*. Tvar prídavného mena *pobožný* je domáci, slovenský od pôvodu. Aj jeho etymologia označuje vlastnosť človeka, ktorý sa svojím životom spravoval „po bohu“ (= *podľa príkazov Boha*, skrátka *podľa Boha*); spojenie „po bohu“ predstavovalo adverbiálny výraz typu *po tichu* a silne pripomína podobné spojenia, kde by sa miesto predložky *po* mohla klásť aj *podľa*, ako napríklad *po vôli* (robiť mu *po vôli* = *podľa vôle*), *po móde*: šaty máš *po móde* (Kuk. XIV, 50), *po chôdzi*: *po chôdzi* som ho poznala (III², 48), *po pravde*: „Aj pán farár je *po pravde* Slovák, ale . . .“ (Šolt. I², 33) ap. Z adverbiálneho výrazu „po bohu“ sa tvorilo adj. *pobožný* a od neho potom podstatné meno *pobožnosť*. To nie je zjav osamotený; v Turci od adverbiálneho tvaru *poruke* („*po ruke*“) sa tiež tvorila adjektívna forma v 2. stupni *poručnejší*, ktorá sa používa len na porovnanie, napríklad: Blatnica je *poručnejšia* ako Sklabiňa „je viac poruke, prístupnejšia svojou hradskou, nie je „Pánu Bohu za chrbtom“ ap.“

Tvar adj. *nábožný* je oproti adj. *pobožný* knižné, prevzaté cirkevné slovo, ktorým sa označuje vyšší duchovný, náboženský prejav. Pre slovenčinu vidí sa súčasnejšie ako adj. *zbožný* (aj s podstatným menom *zbožnosť*) tým skorej, že ten istý kmeň *nábož-* je už aj v inom zaužívanom a potrebnom tvare adj. *náboženský* a podstatného mena *náboženstvo*. Tvar adj. *nábožný* je už dávnejšie uvedený do cirkevného jazyka Ondrejom Radlinským jeho *Nábožnými výlevmi*. K tomu vedie ešte aj Kollárov preklad latinského termínu *pietista* „nábožník“¹ a forma *nábožnosť*, použitá v tej istej kapitole (str. 234). Knižná forma *nábožnosť* ako aj adj. *nábožný* môže v dnešnej slovenčine celkom dobre označovať náboženské city, podložené rozumovými dôvodmi, teda vieru v Boha, prehíbenú rozumom, oproti domácim slovám *pobožný* a *pobožnosť*, ktorými sa zas označuje hlboké náboženské čítanie, založené viacej na citoch, ako ho pozorujeme zpravidla u pospolitého ľudu. Pri takomto riešení problému vonkoncom odpadá druhá knižná vypožičaná forma *zbožný* aj s jeho

¹ Ján Kollár, Paměti z mladších let života na str. 242 v nadpise: Němečtí nábožníčkové.

podstatným menom *zbožnosť*, ktorá daromne vytíska domáci tvar *pobožný*. Prakticky výrazy *nábožný* a *nábožnosť* majú vlastne len funkciu termínu. Termín *nábožnosť* vyjadruje trváci a prehíbený stav ľudskej duše, jednoducho zamierenej na božiu poctu; *nábožný* je ten, kto z celého života robí posvätnú obradnosť, životnú liturgiu na uctievanie Boha, kým *pobožný* je skorej ten, ktorého toto povedomie toľme a tak trvalo nepreniklo; *pobožnosť* menej povedomý, slabší a zato nie taký trváci stav v božej službe, čo vystihuje aj doklad z Timravy: „... Veď mi je to za *pobožnosť*, tá tvojho apova! Spieva a hľadá, kde by čo mohol uchytiť...“ (II, 172). Preto keď povieme *nábožný človek*, znamená to vo vyššom náboženskom smysle oveľa viacej, ako keď povieme *pobožný človek*. *Pobožný* má sa usilovať, aby sa stal nábožným. *Pobožnosť* má aj iný význam konkrétny a znamená konanie pocty Bohu: *Pobožnosť k božskému Srdcu*, t. j. modlitby na poctu božského Srdca, alebo aj v smysle verejných spoločných modlitieb, napr.: *večerná pobožnosť* (= litánie), na veži rozkolembajú sa zvony na *večernú pobožnosť* (Alexy, Na voľnej vôľuške 160).

Dvojice s odchodným významom sú aj v iných jazykoch, napr. vo francúzštine *pieux* ‚pobožný‘ a *religieux* ‚nábožný, celkom oddaný Bohu‘, v maďarčine *jámbor* a *ájtatos*.

rehoľa a *rad*. — Neraz počujeme slovo *rad* vo význame *rehoľa*. Podstatné meno *rad* v slovenčine je knižné slovo a stojí miesto domáceho *rad*; podľa českého *řád* s dlhou kvantitou mali by sme mať *riad*, ktoré však má v slovenčine svoju vymedzenú funkciu s významom ‚nádanie, nástroj‘. Na rozdiel od češtiny v slovenčine je zreteľnejšie rozštiepenie pôvodného tvaru *ředь* podľa kvantity *riad* — *rad*. Tvar *riad* má význam konkrétny a *rad* abstraktný (čes. řada). *Rad* nemožno zamieňať *rehoľou*. Staršie pokolenie veľmi dobre poznalo slovo *rehoľa*, od čoho je aj *rehoľník*. V Orave vravia: Vstúpil do rehole. Mój starý otec, rodák z Krásnej Hôrky pri Tvrdošíne (Orava), dal mi podporu na kláštor a povedal: To pre tvoju rehoľu. Jednako veľmi sa nám zlobí, žide celkom správne slovo *rad* s krátkym *a*, a to keď rozštepujeme dajakú rehoľu na jednotlivé složky. Príklad: Dominikánska *rehoľa* má *prvý rad*, do ktorého patria kňazi a bratia (laici) so slávnostnými sľubmi; *druhý rad*, ktorý zahŕňa sestry s prísnu kláštoriskou klauzúrou; naostatok *tretí rad*, do ktorého patria buď sestry s jednoduchými sľubmi, žijúce v kláštore, alebo svetskí ľudia, ktorí žijú podľa istých životných pravidiel (Regula) a sdružujú sa v spolku, ktorý voláme *Tretí rad*. Na východnom Slovensku všeobecne vravia *Treci rad* s krátkym *a*. Preto na označenie dajakej rehoľnej spoločnosti používame slo-

vo *rehoľa* (napr. dominikánska rehoľa), a zase na pomenovanie složíek volajúkej rehole slovo *rad*: *Tretí rad* dominikánskej rehole. No zato vpravme: Vstúpil do dominikánskej rehole, aj keď ide o *prvý rad*. Slovo *rad* potrebujeme, aj keď chceme preložiť z latinčiny *ordines religiosi* a z francúzštiny *les ordres religieux* (= rehoľné rady), lebo inak by vychodilo vonkoncom neprijateľné „rehoľné rehole“. Aj slovenské slovo *rad* má jednaký koreň s latinským *ordo*. Pravidlá slovenského pravopisu túto vec správne riešily upravením tvaru *rad* aj pri vyznamenaniach a udeľovaní hodností, napríklad *rad Bieleho leva* (354).

askéza a *asketika*. — V náboženskej spisbe dakedy stretávame sa s nesprávnym používaním týchto slov. *Askéza* je úsilie kresťanskej duše, bojujúcej za dosiahnutie dokonalosti. *Asketika* zasa je veda, ktorá pouča o úsilí, potrebnom na dosiahnutie kresťanskej dokonalosti, alebo presnejšie tá časť duchovnej vedy, ktorá pouča o prvých stupňoch dokonalosti až po prah kontemplácie. Pravidlá neuvádzajú slovo *asketika*. Okrem toho sem patrí ešte výraz *askéta* ‚človek žijúci prísnyim životom, kajúciim‘, *asketizmus* ‚myšlienkový smer, hlásajúci odriekanie‘ a adj. *asketický*; príklady: Ani Štúrov *asketizmus* a filozofický, politický i kultúrny dogmatizmus nekonvenoval Kalinčiakovmu liberalizmu (A. Mráz, Ján Kalinčiak 50), I málo „romantická“ príroda na slovenskej trnavsko-prešporskej nížine nebola v rozpore s jeho (Hollého) tichým, čistým, *asketickým*, bezstarostným životom (Vaj. XVII, 19).

extáza = *vytrženie*. — Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1940 na str. 184 uvádzajú slovo *extáza* bez poznámky a na str. 448: *vytrženie* lepšie *nadšenie*. Tvrdého Slovenský frazeologický slovník² má na str. 124 pri slove *extáza* = *nadšenie* a na str. 727: *vytrženie* = *nadšenie*. Latinský tvar *extáza* so svojím významom nekryje sa so slovenským slovom *nadšenie*, ani vtedy celkom nie, keď ide o prirodzenú extázu, a tým ešte menej vyhovuje pre mystickú extázu, ktorá spočíva v zastavení smyslovej a pravidelnej duševnej činnosti a vo vliatej kontemplácii. Duša je vytrhnutá z prúdu všedného života a z obyčajného náboženského toku a vonkoncom zaujatá Bohom. Náležitý tvar slovesného podstatného mena od slovesa *vytrhnúť* je *vytrhnutie*, no sotva kto by videl *extázu* v slove *vytrhnutie*; jeho význam je veľmi konkrétny, čo vidieť z dokladu: „... Preto je to poézia. Mne ona prichádza... ako celkovité *vytrhnutie* sa z dočasného žitia...“ (Vaj. IX, 97). Výraz *vytrženie* (s tvarom adj. *vytržený*) netreba pokladať za čečizmus, ale za starý, pôvodný tvar, to jest za jazykový archaizmus, a ako takým podľa terajšieho jazykového čítania možno nahrá-

dzať cudzie slovo *extáza*. Dost' je naň dokladov aj v spisbe a označuje sa ním ,priveľká radosť, pri ktorej človek je ako by bez seba': „... Zprvu bola ako vo *vytržení*, temer bez seba...“ (Tim. VII, 142), „Človek vychodí z *vytrzenia* nad krásou a historickým bohatstvom mesta... (Kvačala, Viera a veda 42), Ivan je vo *vytržení*, že sa otec takto mierni. I Barica pozrela naň, prekvapená takýmto tónom (Kuk. IV¹, 25), Ján bol vo *vytržení*, že napokon našiel zlaté srdce v človeku (Kalina I, 66), Z *vytrzenia* spamätaly sme sa až na zpiatočnej ceste (Šolt., Sedemdesiat rokov 39) ap. Majú ho aj *Kvetinky svätého Františka* v preklade Metoda Luckého, str. 31; používa aj adj. *vytržený*: bol *vytržený* až do tretieho neba (16).

Adj. k *extáza* je *extázny*: Z úst kypely mu *extáznou* silou vyburácané slová vďaky (Gašpar, Deputácia 27).

exemplárny = *vzorový*. — V teológii hovorievame o exemplárnych ideách, ktoré po slovensky vyjadríme: *vzorové myšlienky*, nie *vzorné*. Je totižto dvojaké tvorenie prídavných mien na *-ný* a *-ový*. O ich významovom rozdielne bola už zmienka v SR (VI, 134). Keďže podľa prvého spôsobu tvorenia prídavné meno *vzorový* nezodpovedá významom teologickému pochopu *exemplaris*, používame výraz *vzorový* ako sícejší.² Všetky bytosti boli v myslí Boha prv, ako boli stvorené; teda Boh od večnosti mal *vzorovú* myšlienku celého tvorstva a podľa nej tvoril dielo stvorenia. Týmto však nechceme vonkoncom zavrhnúť tvar adj. *exemplárny* s latinským koreňom a slovenskou koncovkou *-ný*.

mesiášsky či *mesianský*. — Vplyvom latinského adj. *messianicus* a potom azda aj vplyvom českej cirkevnej reči niektorí teológovia používajú aj v slovenčine adj. *mesianský* k podstatnému menu *Mesiáš*, napr. Michal Bodický: Rozkoff ani v žalmoch, ani v Izaiášovi nenašiel *mesianských* prorocťví (Rozp. 75). Od neho prichodí náležitý tvar prídavného mena *mesiášsky*. Pôvodnú latinskú podobu najviac zachováva podstatné meno *mesianizmus* a adj. *mesianistický*: vlivy poľského *mesianizmu* (Rapant, Dejiny sloven. povstania 146), Tento mysticky a *mesianistický* založený mladoň (S. B. Hroboň) svojím lahodným žalmovým hlasom... dojal prítomných (219).

levitský či *levitický*. — Pri adj. tvare *levitický* ešte vyše je zjavný vplyv latinského adj. *leviticus*; od podstatného mena *levita* slovenský náležitý tvar adj. je *levitský*.

vytvárať — *utvárať*. — Tieto slovesá pochodia od toho istého koreňa (*tvor* — *tvárať*). Vo vyšších prenesených význa-

² Porovnaj našu poznámku v časopise Smer IV, 267.

moch takmer stoja proti sebe a zato ich treba veľmi opatrne používať, najmä v náboženskej reči, aby sme vyhlí myľke. Pri slovese *vytvoriť*—*vytvárať* prvotný konkrétny význam je *zatvoriť*—*zatvárať* pred niekým dvere, násilne niekoho odniekať vytisnúť ich zatvorením a z toho potom je aj abstraktný význam *vyľúčiť*, *vyhodiť* koho zkaďe, napríklad koho z rodiny. Doklady zo živej reči ako aj z literatúry: Poznačený je, ani pravišvá ovca, *vytvorená* z košiara (Kuk. II⁴, 22), *Vytvorili* ho zpo-medzi seba (Kuk. VIII, 23), Reč slovenská zo škôl *vytvorená* (Škult., O Slov. 35), Ivan je teraz *vytvorený* z našej bývacej izby (Šolt. III, 267); Začalo sa *vytváranie* slovenského jazyka zo škôl, z chrámov (Škult., O Slov. 201), v maďarských školách slovenských synkov *vytvárali* čiže vyhadzovali (220), (Kuzmány vyšľahal) Čechov pre samovoľné *vytváranie* všetkých slovenských živlov z spoločnej spisovnej reči (Vlček, Dejiny² 87) ap. Pri náboženskej spisbe treba ostať len pri prenesenom význame *vyľučovať*, lebo ináč môžu skrsnúť aj vieroučné bludy, napríklad: Láska *vytvára* medzi človekom a Bohom sväté, dôverné priateľstvo. To je blud! Veď láska ho *nevytvára*, to jest *nevyľučuje*, lež naopak, *utvára*, *buduje*. Takýto význam je aj vo vete: Ačpráve nenie *vytvorená* možnosť, že (čadič) nemohúc preraziť nad povrch, ostal sedieť kdesi v útrobach jeho (Sitna) (Kmeť, Veleba Sitna 80). Už z tohto vidieť, že vyšší, abstraktnejší význam slovesa *vytvoriť*—*vytvárať* v slovenčine príde lepšie nahrádzať tvarom *utvoriť*—*utvárať*.

evanjelium a *Evanjelium*. — Slovo *evanjelium* je gréckeho pôvodu *εβανγγέλιον* a označuje sa ním blahá náuka Krista Pána; v takomto prípade sa píše so začiatočnou malou literou. Pre prax bolo by dobré písať rozdielne *Evanjelium* so začiatočným veľkým *E*, keď ide o štyri knihy apoštolské Písma svätého Nového zákona v celom rozsahu, napríklad: Svätý Cyril a sv. Metod hlásali našim predkom *evanjelium* a priniesli *Evanjelium*, ktoré preložili do reči našich predkov. S veľkou počiatočnou literou píšeme aj názvy iných kníh Písma svätého, napríklad: *List* svätého Pavla Rimanom, *Zjavenie* sv. Jána, *Skutky* apoštolské. Žiadalo by sa písať *Evanjelium* s veľkou začiatočnou literou už aj z toho dôvodu, že predstavuje tu názov literárneho diela, ktoré v písme zaznačujeme vždy veľkou literou. Podobný významový rozdiel sa už robí aj podľa Pravidiel slovenského pravopisu (142) pri slove 1. *biblia* *výtah* z Písma svätého; 2. *Biblia* *Písmo sväté*.

evanjelický a *evanjeliový*. — Dnes v slovenčine adj. *evanjelický* cíti sa za vhodný prívlastok iba k podstatným menám, ktoré

súvisia s evanjelickým náboženským vyznaním, napríklad *evanjelický kostol*, *evanjelická fara*, *evanjelické školstvo* atď. Pri tomto označení vlastnosti adjektívom *evanjelický* nenarážame na nijaké ťažkosti vo význame, lebo veď adjektívna forma *evanjelický* je priamou odvodeninou od podstatného mena *evanjelik* na spôsob tvorenia domácich prídavných mien príponou *-bský*: *evanjelik* + *bský* > *evanjeličbský* > *evanjelický*, ako aj *politik* — *politický*, *matematik* — *matematický* (porov. SR VII, 97).

Základom k adj. *evanjelický* je grécka forma prídavného mena *εὐαγγελικός* ‚evangelikos‘, prvotne vzťahujúca sa na podstatné meno *εὐαγγέλιον* ‚evangelion‘, ktoré prešlo do latinčiny v polatinčenom tvare *evangelicus*. Zprvoti toto adj. malo iba jeden význam, týkajúci sa evanjelia ako náuky Kristovej, no neskôršie za reformácie pribudol mu aj druhý význam, ktorý sa okrem evanjelia ako takého dotýkal aj náboženského hnutia, čo sa formovalo na evanjeliu. Dvojaký význam adjektíva zachoval sa v latinskom jazyku a zostal aj vo francúzštine, kde podstatné meno *evangelium* a príslušné adj. *evangelicus* ďalej sa vyvíjaly v duchu ostatných hláskových zmien jazyka: *évangile* — *évangélique* (Larousse). Naproti tomu v slovenčine nastala prenikavejšia zmena pri adj. *evanjelický* a ňou sa slovenský adjektívny tvar hodne odchyľil tvarove od pôvodného latinského tvaru prídavného mena *evangelicus*; jeho slovenská forma *evanjelik*, náreč. *evaňjelik* (Turiec), *evanđelik* (Trenčianska), dostala funkciu podstatného mena na označenie prívrženca *evanjelického hnutia*. Pri porovnávaní slovenskej obmenenej adjektívnej formy *evanjelický* a formy podstatného mena *evanjelium* pozorujeme istý nedostatok organického súvisu v tom smysle, že *evanjelium* ďalej zachováva pôvodnú latinskú formu svojím zakončením na *-ium*, kým pôvodné latinské adj. *evangelicus* prešlo veľkou zmenou, keď sa prispôbovalo k ostatným domácim tvarom prídavných mien, vzniklých z cudzích slov tohto zakončenia. Týmto snadno pochopíme aj zjav, že sa hodne oslabila i významová súvislosť medzi podstatným menom *evanjelium* a adj. *evanjelický* a že sa adj. *evanjelický* sémanticky vyše priklonilo k podstatnému menu *evanjelik* a jeho odvodeninám (*evanjelička*, *evanjelictvo*). Takto potom najmä v náboženskej spisbe ľahko by mohol nastať dvojsmysel v niektorých spojeniach, kde by významový vzťah adj. *evanjelický* dobre pristal k podstatnému menu *evanjelium* ako aj k *evanjelik*, napríklad *evanjelická pravda*. Poľský jazyk tu si pomohol tým, že popri adj. *evanjelický*, ktoré sa vzťahuje na podstatné meno *evanjelik*, vytvoril si na spôsob inej skupiny adj. *evanġeliczny* (Linde), vzťahujúce sa len k podstatnému menu *evanjelium*. Pre sloven-

činu formu adj. *evanjeličný* použil Alojz Daubner v modliacej knižke³ *Deväťdňová pobožnosť k Božskému Srdcu Ježišovmu: Čítanie evanjeličné nech nám je na ochranu a spasenie večné*, žeby sa vytvoril možný dvojsmysel. Podobné rozlíšenie týchto dvoch významov je možné aj v češtine, kde tiež popri adj. *evangelický* je aj adj. *evangelní* (ľud. *evandělní*), ktorý sa rovnodoťka kmeňa podstatného mena *evangelium*. Má ju aj český spisovateľ Třebízský. Pre ňu azda bolo by možno predpokladať českú obmenenú formu *evangel* z latinského *evangelium* (*evangel+ni*) na spôsob podobných latinských podstatných mien s rovnakým zakončením na *-ium*: *cancellarium* — *kancelář*, *principium* — *princip* ap. Za koncovku *-ium* latinských slov v slovenčine zpravidla vždy dostávame *-ia*: *kancelária*, *principia* ap. a tak aj od *evangelium* príde *evanjelia* (nárečove *evandělija*⁴). Od tvaru *evanjelia* možno dobre vytvoriť prídavné meno koncovkou *-ový*, ktorá je v prípade *Lucia* — *luciový* (stolček), *cigória* — *cigóriový*, *ľalia* — *ľaliový*, *porcia* — *porciový* (o knižke), *šalvia* — *šalviový* (SR VII, 98).

Forma *evanjeliový* nie je neznáma. Vedome ju použil — vo významovom súvisle s podstatným menom *evangelium* — Metod Lucký, prekladateľ náboženskej knihy: *Kvetinky svätého Františka: evanjeliová cesta* (19), *evanjeliová sloboda* (25), *evanjeliový príklad*, *evanjeliová chudoba* (30), *evanjeliová perla* (45). Pre lepšie opodstatnenie formy adj. *evanjeliový* žiadalo by sa oživiť aj nárečovú formu *evanjelia* ako náležitú slovenskú obmenenú formu latinskej *evangelium*, ktorá už bola spisovnou formou v bernolákovskej spisbe. Takto ju zaznačuje aj Bernolák ako slovenskú oproti *evangelium* s latinskou koncovkou *-ium* (Slowár má tvar *Evandělia*). Máme ju aj v poľštine a v poľských nárečiach vo forme *ewangelja* popri *ewanelja*⁵.

Upozornenie redakcie. — Popri novšom spôsobe tvorenia adjektívnej formy *evanjeliový* dobre by obstála aj adjektívna forma staršieho tvorenia na zakončenie *-ský* od toho istého základného tvaru *evanjelia* — *evanjelský* na spôsob väčšej skupiny adjektív, tvorených taktiež od cudzích podstatných mien na *-ia*: *Albánia* — *albánsky*, *Austrália* — *austrálsky*, *kalvárska* — *kalvársky*, *kancelária* — *kancelársky*, *Sýria* — *sýrsky* ap. (SR VII, 97). Okrem toho tvar *evanjelský* je príbuznejší českej for-

³ Vyšla v Trnave, 8. vydanie, str. 25.

⁴ Vyskytuje sa ešte aj tvar v nárečiach u staršieho pokolenia. Používal sa aj v staršej bernolákovskej spisbe, napríklad Adalbert Gazda, *Hortus florum, to gest Zahrada kvetná I: a ohlašovali swatu geho Ewanděriu* (229).

⁵ Linde a Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich*.

me *evangelní*, popri ktorom v češtine nie je neznámy ani tvar s príponou *-ský*: *evanjelský*.⁶ Takýto adj. tvar má aj slovinský jazyk: *evanjelski*.⁷ — Škoda, že nie je nám dosiaľ známa adj. forma *evanjelský* alebo iná zo slovenských nárečí. Ak by ju niekto z čitateľov SR poznal, prosíme ho, aby bol taký dobrý a ju ohlásil redakcii SR. List môžete poslať bez poštového, ak prišiete do spodného rohu: *Vo veci Matice slovenskej. Od poštového oslobodené podľa min. nar. č. 18.250/V-20.*

Ján Chriško:

SEKUNDÁRNE INTERJEKCIE.

(Dokončenie.)

Deiktické interjekcie zámenného pôvodu.

Tvary stredného rodu ukazovacieho zámena *ono* a *to* majú aj v slovenčine význam interjekcionálny. Zprvoti ich funkcia bola čiste deiktická¹⁰: ňou sa upozorňovala iná osoba na volača vo význame *hľa*, lat. *en, ecce*. Taktó mali plnú vetnú platnosť. Lenže ich prvotný deiktický význam sa oslabil pri citových vzrušeniach a ostalo po ňom len označenie nálady, čím sa stratila aj samostatnosť vety. Nálada zas svedčí len o interjekcionalite. Pri zámene *ono* sa nálada zdôrazňuje ešte aj spojkou *a*: „Ach, Janík môj, čože by som sa bála, keď som pri tebe!“ *A ono* ju len tak mráz prechádzal (Dobš., Pov. VI³, 31), — *A šlo ta ako ruža pekné, zdravé . . . Tam-mi dieťa zjedli. Ja že už čo tam! A ono* robota horšia, ako doma, — dudral vše (Taj. VI², 7), — *Tajfun, tajfun . . . a ty hľadáš v prírodopise, čo to za morské zviera, a ono* to iba sprostý vietor (Taj. X², 102), — *Bolo jej ho lúto, i chcela sa mu zališkať. Azda ho tak udobří. A ono* v ten istý deň pred večerom on ju predbehol, ani čo by bol uhádol jej zámer (Kuk. II⁴, 30) ap.

Na prvotnú deiktickú funkciu zámen *ono* a *to* živo poukazujú ešte dnes niektoré pozostatky, napríklad *áno, toť*.

Tvar *áno*¹¹ (*ano* s krátkym *a* v slovenských západných nárečiach) predstavuje složeninu zo spojenia spojky *a* a zámena *ono*. Jeho vznik a význam možno chápať z uvedených náladových

⁶ Příruční slovník jazyka českého, vydává Česká akademie.

⁷ Wolf-Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar I.

¹⁰ Porov. Jozef Zubatý, Listy filologické XXXVI (1909), 108; Frant. Trávníček, Neslovesné věty v češtině I, 57 n.

¹¹ Frant. Trávníček dlhé *á* v tvare *áno* pokladá len za emfatické predĺženie pôvodného tvaru *ano*, l. c. 98.

viet (so spojkou *a* a so stredným rodом záměna *ono*) tým skôr, že sa *áno* (*ano*) udržuje ako samostatný vetný celok, ktorý je znakom voľakedajšej deiktickej funkcie: „Jediné rozumné slovo, čo som čula dnes večer“ . . . „*Áno*, rozumné — netreba prenáhliť . . .“ (Kuk. IV¹, 147), *Slanina* . . . Ale si mi zdravá? *Milka*. *Áno*, papa, mersi (Stod., Minister 16) ap.; doklad z Trávnička (l. c. 99): máš . . . málo pracovných síl a potreboval by si ešte niekoho . . . *Áno*, potreboval by (Tim., Chud. rod. 3). Za *áno* vo východných nárečiach býva *hej*. 7

Ale interjekcia *áno* pri dôraznom citovom prisviedčení stráca vetnú samostatnosť, stáva sa časťou vety a potom sa, pravda, neoddeľuje čiarkou: A. Ty by si sa radšej hrať ako robiť? B. To už *áno!* (*úzus*). Jozef Zubatý na takýto význam uvádza doklady¹² z Bernoláka: *ano* daj pozor na seba, on *ano* môže ísť, *ano* to ešte chybilo. Dnes v týchto vetách miesto Bernolákovho *ano* kládli by sme *no*. Podľa J. Zubatého „vzniklo z *ano* nesprávnou dekompozíciou (*a-no*)“ vplyvom základného záměna *ono*. Iný je pôvod a význam adverzatívnej spojky *no*, ale (porov. staroslovienske *нъ*).

Tvar citoslovca *no* ponechal si pritakovací a či prisviedčací význam materného *áno* (*ano*), lenže trochu v oslabenom stupni akoby na vyjadrenie ľahostajnosti: A. Budeš polievky? B. *No!*¹³ Tu *no* znamená „možno dať, daj“, čo ešte lepšie vidieť v plnšej odpovedi: B. *No, môžeš dať*. Ešte zreteľnejšie sa vyráža význam pritakovací a či prisviedčací v priamej reči pri spojitosti so synonymom citoslovca *hej*: „Nuž čo tedy hľadáš?“ „Ale také, no . . . na ňom sa tak robí: túúú, túúú, túúú!“ Iba ak trúba.“ „*No, hej*, trúba! Keď mi tak nezišla na um. Hej, trúba! . . .“ (Kuk. III², 156). Pri odmietaní a či zavrátaní¹⁴ obyčajne *no* sa opakuje na znak zdôraznenia: JANO. Ja len, keď mi cestu ukázali. Ja by sa nebol opovážil. BORA. *No, len no*. Každý pes má blchy. Nie si ty od iných odchodnejší (Taj. VII, 11), „*No, no*, veď je to nič nie zlého“, vetil Burna na ženino karhanie (Šolt. I², 64), *Ujko* (radostne). Tak je, sláva, nech žije! . . . *Slanina* (prekričí ho). *No-no-no*, ešte nie sláva! (Stod., Minister 5) ap.

Vyskytuje sa aj vo význame ponúkacom, povzbudzujúcom a tu býva aj zosilnené *nože*: Tí hľadajú na nás a začínajú volať: „*No, no*, počte, starý!“ Murínik si kúril cigaretu a usmieval 7

¹² Jozef Zubatý l. c. 235.

¹³ Istý slovenský študent so začiatočnou znalosťou francúzštiny vo Francúzsku svojím interjekcionálnym domácim *no* pri pritakovaní zle pochopil, keďže tam *non* (s nosovým *on*) znamená „nie“.

¹⁴ V češtine je termín *opravovací* (Smetánka, Vybrané části ze skladby jazyka československého I, 167).

sa. Niekto sa posmešne ozval „Ujček, nože ho, no!“ a každý niečo (Taj. III, 114), — BOŽKA . . . Vy vôbec žiadate a robíte nemožné veci, ktoré sú ďaleko za hranicou priateľstva . . . MARČÍK víťazne. No, na príklad . . . (Taj. XIV, 59), — Nuž čože píše, hovorte už raz, no! (Jégé, Šang⁴, 95), „Nože no, pán brat“, vraveli, „nože no, ešte raz tú vašu šablú do ruky vezmite . . .“ (Kal. III², 50) ap.

Podobne aj *no* ako aj *áno* pri zdôrazňovaní stáva sa časťou vety, čím stráca vetnú samostatnosť, ale na rozdiel od neho označuje intenzitu deja alebo hojnosť, množstvo: Pochytil ju a *vyzvítal no* (Hv. III³, 371), „ . . . Ach, a vám by vedno tak dobre bolo, že *len no!*“ (Dobš., Pov. VI³, 4), V národe bolo veselo *až no!* (Zgur., Ženich 69) ap. Tu tvar *no* je vlastne vo funkcii adverbia.

Pôvodný deiktický význam základného zámena stredného rodu *ono* dobre sa vyraža pri *no* v spojení s interjekciou *ľala* v Bottovom verši: „Kto to?“ — *No*, — *ľala!* či nás neznáte? (Spevy z r. 1880, str. 5), ktorá má tiež deiktickú funkciu.

Popri tvare neutra *ono* zprvoti deiktický význam malo aj slovo *heno*¹⁵ s významom ‚tam‘ najmä o mieste, na čo ukazuje aj doklad z nárečia: *Této dva koče sa moje, heno ten a tento* (Zá-turčie) a z Hronského: Kdeže ti je krdeľ? — spytovali sa a chceli sa mu vysmiať. — *Heno je, hen*, na kopci s troma vrcholci (Zlatý dážd' 8). Neskoršie prvotný deiktický význam sa otupil a jeho miesto zaujal najmä náladový, interjekcionálny význam:

a) miestny ‚tam‘: Bol ukonaný, lebo rúbanisko bolo *až hen* v tretom chotári (Vans. II, 89), ‚Hoj a keď nad hlavou palošík jim blisne: to *až hen* v Budine srdce pánom stisne! (Botto, Spevy 7);

b) časový ‚toť‘: *Hen ppřed mesiacom* skonak predný gazda, ani nie starý (Tim. II, 25) ap.

Tvar *heno* je dnes archaický a pripomína srbské *eno*¹⁶, pravda, s protetickým *h-*. Vplyvom Gebauera sa pokladal za germanizmus, ale z výkladu Trávníčkovho sa ukazuje istý slovan-ský pôvod. Tvar *hen* vznikol z tvaru *heno* zánikom koncového -o a je dnes častejší (porov. aj *semo* — *sem*, *tamo* — *tam*). Tak isto podľa Trávníčka slovanského pôvodu je aj *hin*, ktoré spojuje s koreňom *in-* (porov. *indy*, *inde*).

Deiktická funkcia od pôvodu je dost' zjavná aj pri strednom tvare zámena *to*, lenže sa na rozdiel od zámena *ono* opakuje aj vo význame prisviedčania; oddeľuje sa tiež čiarkou, čo je dôka-

¹⁵ Frant. Trávníček l. c. 58 n.

¹⁶ Jozef Zubatý l. c. 234.

zom, že sa tu zachováva pôvodná vetná platnosť: „... My chceme, aby boly porcie menšie...“ „Ej — to, to!“ prisvedčili voličia (Kuk. XI², 61), že im oni, ak chcú, postavia školu darmo. „Ej, to, to, veľkomožní páni, dobrí páni“, nezdržal sa rychtár, a výborníci kyvali hlavami (Taj. V, 54) ap. Tu v príkladoch deiktický význam posilňuje aj citoslovce *ej* taktiež s deiktickou funkciou.

Odmietavé *to* býva pri zápornom slovese, ale bez vetnej platnosti: A na nohách si tu, či na voze? — Na nohách. — *To nepôjdeš* dnes domov. Veď sú to dve hodiny. Poď dnu (Taj. VI², 6), A. Daj 100 korún za tú knihu! B. *To nedám* (úzus) ap.

Zámeno *to* prvotný deiktický význam pripomína v složenine *toť*, kde *-ť* je zmeraveným enklitickým datívovým tvarom *ti*: *to + ti > toť*. Enklitické *ti* aj dnes je časté v náladových vetách, napr.: *To ti* ani jeden chlap nie je lepší. *To ti* je už tak na tom hrbatom svete ap. (úzus). Taktiež tu ako pri *ono* najzjavnejšie na prvotnú deiktickú úlohu ukazuje popri vetnej platnosti aj zjav, že je so stránky významovej blízke deiktickým citoslovciam *hľa*, *ľaľa*, takže miesto *toť* bolo by možno postaviť aj deiktické citoslovce *hľa*, prípadne *ľaľa*, ako vidno aj v dokladoch: — *Toť*, *ľaľa*, na tejto fotografii som s rodinou (Alexy, Na voľnej vôľuške 78), Pán Elek Szedlársky bol potomok slávnej, ale chudobnej rodiny... Jeho otec nosil... krpce, ako *toť pán Pazman*, alebo Števko (Kuk. XI², 41), „zkrsla vo mne myšlienka sprevádzať vás až do mesta a nezutekať, ako *toť Chorina* (Vaj. IX, 83), Pokuty vám berú od detí, ak neprídu do školy... *I toť*, hlavnice dali pobrat... Po korune si ich musely matere vymieňať (Taj. II², 26), KOS. Ty? Mňa? Nuž kedyže som ja opitý, že by... 2. HRAB. Keď si nie triezvy! 1. HRAB. Veď ti je to každý taký. *Eaľa*, *toť*... (Taj. VIII, 28) ap.

Doklad z bánovského nárečia¹⁷: *toť*, čo si *to len nedovoli!* jasne poukazuje na deiktickú funkciu a tým aj na pôvodnú samostatnosť vety. Zachováva sa aj pri odmietavom význame *toť*: „... Akože nestrpiš, keď je to vlastný muž!“ „Veď tak! Treba sa s ním obľapať, bozkávať, že, že... Ach, hanba!“ odsekol dopálený Adam. „*Toť* — s tebou sa bude, s tebou, s takým ufúľancom!“ sekala ho žena (Kuk. I⁴, 166), Bola žena poslušná, ale tu ho musela vyhrešiť, že nemá k nej dôvery. „*Toť* — vybubnovať to dám v dedine, či čo!“ zahriakol ju najedovaný (Kuk. II⁴, 101).

V priamej reči sa *toť* upotrebuje ako upozornenie. Má imperatívny význam: *Toť máš!* ;Tu máš!

¹⁷ Anton Jánošík, Sborník Matice slovenskej, Jazykoveda, roč. XIX (1941), str. 412.

Pri väčšom vzrušení citovom pôvodná deiktická funkcia interjekcie *toť* s významom *tu* o čase alebo o mieste sa hodne oslabila a ustúpila svojmu sprievodnému významu:

a) časovému ‚nedávno, priam teraz, podchvíľou‘: ‚Ved' keď mi nechce na um zísť... no, bodajže ho i s takým rozumom... len *toť* som ho vedel a teraz... nedajbože!...‘ (Kuk. III², 155), ‚Tvár sa mu ligoce tuho, lebo ju len *toť* vyumýval... Vidno, že len *toť* vyskočil z postele (Kuk. IX, 9), ‚Čože sa robí tomu gazdovi Turákovie? Ved' hlásnik ešte len *toť* pískal prvú a on je už hore (Kuk. X, 47), ‚Do jasiel' Ježiška; nad ne mamu jeho a starého pestúna, ktorému *toť* nemohol prísť Janko na meno (Taj. XII, 91), ‚A *toť* som na Babinej *zmokol* i pod strechou (Taj. XIII, 153), ‚Ťažké boly jej nohy... len *toť* žalovala sa Marke: ‚Eh, nesúca som už medzi vás mladých...‘ (Vans. II, 59);

b) miestnemu: ‚Vieš ty, čo... zavez ho do Zahrabovia. To je len *toť* za vrškom...‘ (Kuk. VII³, 130), ‚*Toť* je studňa so znamenitou vodou (Hv. IV³, 61) ap.

Pri obidvoch funkciách máme sekundárny zjav, pri ktorom stratila sa prvotná samostatná veta a tak sa nekladie čiarka.

Na to, ako pôvodný deiktický význam bol v úzkej súvislosti napr. s miestnym, zjavne ukazuje najmä veta: ‚Nuž to vyžívam na prelámky i na perá‘, ostýcha sa kresliarka, keď je reč o jej práci. ‚To má všetko i svoje meno. *Toť* sú osmičky‘, vysvetľuje, ‚vedľa retiazky, tamto zavrtáky, zapletačky...‘ (Ráz., Sv. I², 185). ‚Tu *toť* okrem miestneho významu *tu*, *hľa* má do istej miery aj význam identifikujúci ‚to je‘, ktorý je v slovenčine chybný. V slovenčine samo *toť* nekladieme na znak rovnosti, teda nemá plný význam identifikujúci, ako správne bola už upozornila Zora Jesenská v SR (X, 64) príkladom: *Toť* nevoľa slovenskej sudby. Tu sa vyžaduje celý slovesný výraz *To je* alebo pri väčšom náladovom dôraze *Hľa, to je*. Takto v deiktickom smysle chybný ostáva výraz: A keď zazrel Ježiša, že ide, riekol: *Toť* Baránok Boží (Donoval, Nový zákon, Trnava 1913, str. 161).

Sem patrí aj vysvetľovacie *totiž*, ktoré podľa Trávníčka je stará interjekcia *toti*+ž, totožná s *to*, *toti*, *toť*. Podľa Gebauera *totiž* vzniklo kontamináciou *to*+čúš (< *to* čuješ). Lepší je výklad Trávníčkov.¹⁸ Aj pre slovenčinu lepšie zodpovie, keďže tvar *totiž* netreba pokladať za prevzaté slovo, ale za slovo domáceho pôvodu.

¹⁸ Frant. Trávníček l. c. 149.

Náladová interjekcia *to* býva na začiatku vetného celku a zväčša vyjadruje údiv, prekvapenie, radosť ap.: *To* je už voľačo! *To* je už pivo! ,znamenité'. *To* je dievča, samá krv a mlieko! *To* je strom! *To* sme si tam dobre vypili! *To* bolo veselie! ,bohaté' (úzus) ap. Doklady z literárnej reči: Keď sa však už osvobodil, *to* ste mali vidieť horlivosť, s akou sa chytil do varenia! (Taj. IX², 47), „... Chceli by sme mu vrátiť, čo nám on tu chcel vykázat.“ „Čo len *to*, *to* veru ľahučká vec.“ (Dobš., Pov. III⁵, 110), „*To* jeho smrť ťažko čakáte!“ zvolal Ondrej s úžasom... „Prečo ťažko?... Preto, že mi niečo poručí. *To* by som bol blázon — veď mi poručí omnoho viac, ak bude ešte dvacať rokov žiť (Kuk. I⁴, 174), ZUZA. Čože chceš? ŠTEVKO. Zlatovku! ZUZA. Len? I šesťák ti bude dost. ŠTEVKO (sadne). *To* sa radšej ani nehnev! (Taj. VII, 126) ap. Sem patrí aj Bottov verš: *To* sa chlapi, *to* sa, jak oltárne sviece (Spevy 7).

Výrazom *to* *prší*, ktorého náladovosť ešte vypuklejšie sa javí s adverzatívou spojku *ale*, vyjadrujeme údiv nad množstvom *dažďa*, ktorý padá: *Ale to prší!*; franc. výraz *il pleut* a nem. *es regnet* je jednoduchý indikatívny tvar.

Stredný rod zámena *to* býva aj v nepriamom páde, napr. pri nálade, vyjadrujúcej údiv nad neurčitým množstvom: *Ale je toho!* ,mnoho!', Hm, čo je *toho!* (úzus). Ďalej aj pri pohrdavom odmietaní: A. Počuj, ako *to* dievča pekne spieva! B. Je tam *toho!* (úzus).

Náladové *to* býva aj v distributívnej funkcii, čím sa vyjadruje striedanie činnosti, deja: *To sa my modlíme, to si vinšujeme, gazdiná moja* (Taj. VIII, 19), (ovčiar Ďurko bol hlavným dodávateľom materiálu a neunavne behal *to do hory, to do Rohova*) (Vaj. XIII, 32), *Ide ona ide od kraja do kraja / to Tattier sokorcom, to brehom Dunaja* (Botto, Spevy 135) *Vlaky* / idú pod chvíľou: *to rýchlik, to osobný* (Taj. IX², 101) ap.

S náladovým *to* súvisí aj význam vysvetľujúci alebo zdôrazňujúci: Nechýbi ani pekár so svojimi rafiolami, *dalmatínskymi to zaliepanci* (Kuk. IV⁴, 30), Časom bolo počut hľadanie myšky — iste sekala zubami papiere v starej zdedenej truhle — *dlhoročné to práce starého Holana* (Vaj. III, 65), Kým sa Mariena, *veľký to kus*, za ním zviechala, on už bol pri otcovi (Šolt. III, 31), Počala vykladať... že by pánkovi ani *kráľovský hlavný kuchár* nevyhovel, *nie to ona chudera*... (Jes. I, 80) ap.

Vo východoslovenských nárečiach za tvar neutrálneho zámena *to* býva *ta*, ktorý je čisto interjekcionálny: A. *Ta co robiš? Ta nič. Ta zejšes?*

Má aj význam odporovací: A. *Daj to sem!* B. *Ta jak.* „Ne-

dám'. Myslím, že tu ide o skutočnú primárnu interjekciu, ktorej sémantém nemá pôvod v zámene ženského rodu *ta* (*ta, ta, to*).

V spojitosti s tvarom *ta* možno pripomenúť sekundárnu dialektickú interjekciu *tady* (vysl. *tadi*); jej tvar neodpovedá spisovnému *tedy, teda*. Prvá časť *ta* je pravdepodobne spomínaný primárny interjekcionálny sémantém, druhá časť *di* (porov. tvrdú výslovnosť pri *vtedy, indy*) má význam českej interjekcie *vždyť*, pri ktorej je tá istá časť *dy*: A. Ta ze ižeš? B. *Tadi izem na poľo!* Druhá možnosť je vynechať *ta*: *Di izem na poľo. Vždyť* v hovorovej češtine zneje tak isto: *Todle má bejt muskej. Di cou to* (*vždyť* jsou to) *jen čáři!* (o maľbe).¹⁹ Tretia možnosť výrazu: *Naľe di izem na poľo*. Tohto obratu sa užíva ako prítakacieho výrazu na znak súhlasu: A. dokazuje B.: *Netreba ci teho!* C. *Naľe di no!* 'Tak vravím i ja'. Obrat *di* odpovedá spisovnému *veď* — čo do významu: Je *di* pravda hužaku! 'Je veď, pravda, chudáku!'

Oproti neutru *to* pri interjekcii *ono* nálada nie je taká výrazná, čo azda možno vysvetliť aj tým, že neutrum *ono* na rozdiel od *to* poukazuje na voľačo vzdialenejšie a tým sa aj citový moment otupuje: *Ono*, pravda, i kocúr je tvor boží (Hron., Zlat. hod. 72), *Ono* má sám so sebou a svojou veselou ženou dosť trápenia (Ráz., Julia II, 105), A načo sú im tie peniaze? Hej, najde sa im *ono* miesto (Kuk. VII³, 42). Tu neutrum *ono* so začiatku vety sa posunulo ďalej, teda nie je shodové *ono*. Hattalov doklad na náladové *ono* z Kollára uvádza aj J. Zubatý²⁰: Já som sa nazdala, že bol hájnik, / *Ono to bol* z mesta pán uradník (Zpiew. I, 291). Trávníček zas k Strakovým dokladom z Kukučína²¹: dnes bude (muž) celý deň fučať, že sa nenajedol a že ho moria hladom. *A ono nik ho nemorí* (II, 100), kde som podel oči (= brýle)?, narieka (gazda) ustavične. *A ono vie dobre*, gde podel oči (115) dokladá ešte dva: ako by mu na zlo chcel vykladať i to, že sa mu dcéra v Rusku vydala; *a ono vydala sa doma* (zo Škultétyho v SP XXXIX, 58a), *ono, ani tí ľudia tuná nehľadia s väčšou úctou na nás*, ako tá kamenná socha (Jégé, Svätopluk 38). Naozaj Trávníčkov doklad je zaujímavý tým, že sa neutrálna interjekcia *ono* tu oddeľuje čiarkou.

¹⁹ Ján Stanislav, Československá mluvnica 193.

²⁰ J. Zubatý I, c. 109.

²¹ Trávníček I, c. 68. Doklady nie sú dosť starostlivo odpísané; u Kukučína v 1. vydaní prvý doklad sa začína s veľkou literou: Dnes... (100), druhý má isté grafické chyby: „Kde som podel oči?“ narieka ustavične. *A ono vie dobre*, kde podel oči (115). Doklad zo Škultétyho nie je na uvedenej strane.

Je i časové *to* s významom ‚vtedy‘ (o minulosti): *To* som bol ešte chlapec.

Náhľad, že neutrum ukazovacieho zámena *ono* sa používalo zprvoti vo funkcii čisto deiktickej a len neskoršie sa k nemu vyvinula forma mužská a ženská *on, ona*²² na doplnenie trojice tvarov podľa ostatných ukazovacích zámen aspoň v priamych pádoch, vidí sa celkom zjavný na jazykovom fakte, že ostatné nepriame tvary vonkoncom ani nemáme z toho istého kmeňa, ale ich miesto zaujali tvary iného ukazovacieho zámena *jb, ja, je* s blízkym významom *ten, tá, to*. V tomto význame ako ukazovacích zámenných foriem sa upotrebovalo ešte v starej češtine.²³ V slovenčine toho pozostatok bolo by možno vidieť v nárečovom²⁴ výraze *čo po ňom*, *čo po tom* vo funkcii interjekcie, vyjadrujúcej odmietanie a či zavrátenie: A. *Tata, Marta trhá egreše!* B. *Čo ťa po ňom.* A. *Nestojte vo dverách, ľudia nemôžu vychodiť z kostola!* B. *Čo vás po ňom!* (úzus).

Neutrom *to* zachycujeme neurčitý podmet, prípadne predmet, teda všeobecnú, a nie konkrétnu predstavu; zámeno *to* ostáva ďalej neshodové a odpovedá mu francúzske zámeno stredného rodu *cela* (*ça*) v nominatíve, v akuzatíve *le*: ANIČKA. *Ty vieš, čo je medzi mojou a tvojou mamou a ja som im to sľúbila — (Plače).* MIŠKO. *A to by mala byť príčina nášho nešťastia?! Hoj, to sa ich opýtam! (Odbehne).* (Taj. VII, 129), „...Kto mu teraz už pomôže?“ „Vy môžete, keby ste chceli. Veď ja viem, od koho to vyšlo. Utište dedinu!“ Povedala to tak pekne, jej slová ho tak štekli, že sa musel premáhať... „*To* že ako odo mňa vyšlo?“ usmial sa Priesada a pomlčal (Kuk. II⁴, 23), „Ty, pravda, vieš len polievať, vyšívaj?“... „A kto ťa tomu učil?“... „... Ktože by nás učil? Jedna od druhej sa učíme. Mamenka *to* robí, i u susedov *to* robia — odkukáme *to*“. (Raz., Sv. I², 186), Výprask bez viny nie je... v Maroškovom živote nejakou nahodilosťou. Dostane sa mu ho doma i v škole. Chlapcovi sa spočiatku zdá — musí *to* byť. Keď Pišťáčke hodil ktosi menelku do uška, alebo šarvanci robili hluk v kostole — volá *to* musel odniesť (Ráz., Maroško², 127) ap.

Naopak, zámeno *to* môže sa vzťahovať na konkrétny podmet, keď ide o označenie celého kolektívu: Máme mnoho detí, *to* by len stále jedlo akoby pálil (úzus).

Tu v istom smysle, keďže *to* možno pokladať aj za anaforické, *to* jest vzťažné, javí sa shoda so stredným gramatickým

²² Jozef Zubatý l. c. 236 n. a 351. Tu porov. aj termín *shodový*, pre ktorý som sa rozhodol podľa J. Zubatého.

²³ Porov. staročeský doklad: *kto je vie* (= *kto to ví*) u E. Smetánku l. c. 144.

²⁴ V bánovskom nárečí podľa Antona Jánošíka.

rodom záměna *ono* a *to*, čo znamená istý prieťahod z pôvodnej funkcie čisto deiktickej do ukazovacej, čím prišiel do užívania aj tvar shodový, mužský aj ženský *on, ona* a *ten, tá*. Sú to shodové záměna, ktorými sa tiež vyjadruje nálada.

Záměnných foriem *on* a *ona* sa používa na zdôraznenie, vzdvihnutie osoby alebo veci: „Tu iba Boh môže rozhodnúť — *On* môže pomôcť“, vzdychá ona pokorne. „Nech rozsúdi *On* — je sa spúšťam naŇho...“ (Kuk. IV¹, 169), Ja sladké túžby, túžby po krásě / Spievam peknotou nadšený... Z výsosti Tatier *ona* mi svieti, / *Ona* mi z ohňov nebeských letí, / *Ona* mi svety pohýna, / *Ona* mi kýva zo sto životov: / No centrom, žívlom, nebom, jednotou / Krás mojich moja Marína! (Slád., začiatok Maríny).

Shodový mužský a ženský tvar záměna *ten, tá* máva význam náladový a v spojení s 3. os. označuje kvantitu, veľkú mieru deja: *Ten* má zubiská! *Ten* má bohatstva! *Tá* sa veru natrápi, chudera! *Tomu* sa dobre vodi! Samu náladu v spojení s podstatným menom: *Tí farári!* (nadpis článku v Trenčane, 15. VII. 1944).

V spojení so spojku *i* shodovým záměnom zdôrazňuje sa predmet, ktorý je v úzadí pre svoju nepatrnosť: Všetko sa bráni smrti, *i ten červ* sa sviža, keď naň šliapnu.²⁵

Sem so svojím významom zdôrazňovania patrí aj výraz *z tej duše, z toho srdca*, kde shodové záměno *ten, tá* má význam „skoro zájmena prísvojovacieho“²⁶: *Prajem Vám šťastia z toho srdca, z tej duše. Z toho srdca, z tej duše som Vám oddaný.*²⁷ Doklad na začiatku Hviezdoslavovej Hájnikovej ženy: Pozdravujem vás, lesy, hory, *z tej duše pozdravujem vás!* (I³, 13).

Takéto spojenie so shodovým záměnom vyjadruje aj obavu, rozhorčenie alebo veľkú mieru zlých vlastností: *Ten človek* sa mi nepáči. I tu ide o náladovosť.

Podľa shodových tvarov *ten, tá* na spôsob adjektív sekundárne sa utvorily aj tvary složeného skloňovania *oný, oná, oné*.²⁸ V nářečiach sa ich používa na označenie neistoty alebo ako náhradného slova, keď si hneď na voľačo nemôžeme spomenúť. Nálada sa zjavuje v spojení s prídavným menom *taký*: *taký oný, taká oná*, napr.: Čo si myslí, *taká oná!* Tu je význam pejoratívny.

Okrem neutra základného záměna *to* niekdajší deitický význam badať aj pri reduplikovanom neutre *toto*. Jeho pôvodná

²⁵ Doklad z Damborského, Slovenská mluvnica II, 5. vyd. (1930), str. 112.

²⁶ E. Smetánka I. c. 152.

²⁷ Podľa Damborského (I. c.) výrazy *z celého srdca, z celej duše* sú v slovenčine chybné germanizmy, čo sotva zodpovedá pravde.

²⁸ Anton Jánošík I. c. 407.

deiktická funkcia sa zachováva do istej miery v tých prípadoch, kde dnes miesto neho možno položiť shodové zámeno *tento, táto*, ako ukazujú miesta s deiktickým významom z Nového zákona, napríklad z Matúša (III, 17 a podobne aj XVII, 5): A hľa, hlas s nebies riekol: *Toto je* Syn môj milovaný (v preklade Jána Donovala a J. Palkoviča), no u Jozefa Roháčka je: *Toto je ten* môj milý syn; tu už sa javí ďalšie oslabenie prvotnej deiktickej funkcie sprievodným shodovým tvarom *ten*. Úplné nahradzovanie reduplikovanej formy neutra *toto* shodovým tvarom *tento* je sekundárny a znamená celkový zánik jeho prvotného deiktického významu, čo vidíme miestami aj u J. Donovala a J. Palkoviča: hovorili: *Tento je* opravdu prorok. Iní povedali: *Tento je* Kristus (Ján VII, 40, 41) na rozdiel od Roháčka: hovorili: *Toto je* skutočne *ten* prorok. Iní hovorili: *Toto je* Kristus.

Na živý súvis s voľakedajšou deiktickou funkciou poukazuje aj reduplikovaná forma *toto* vo vete: Tak doniesol som domov celú kopu peňazí a zatiaľ som prosil matku, aby sa vybrala so mnou... nakúpil budúcemu päťotriednikovi revúckemu na košeľe a dať ušit' u krajčira čierny... kabát... *Toto* som sa prvý raz sám zašatil (Bod., Rozp. 33).

Verbalizácia deiktických interjekcií.

Deiktické interjekcie svojím významom sa shodujú so slovesami. Stoja vo význame imperatívnom: *no!em!* (no len) ,pozri sa! odstúp!' ap. *na!e!* ,nevrav, neklam! nepokúšaj' ap. *aha!* ,pozri' ap.

O verbalizácii svedčí spojenie deiktickej interjekcie s predmetom; býva pri nej predmet ako pri slovese: *Aha ho!*

Aj pri interjekcii *to!* Bernolák má akuzatív: *to! ma!* s vysvetlením ,ecce me! da bin ich! ich bins; da habt ihr mich! ihol vagyok', *to! ho!* *to! hu!* s podobným latinským, nemeckým, maďarským vysvetlením ,hľa tu on! hľa tu ona!' Trávníček dopúšťa, že predmet je tu miesto podmetu.²⁹ Myslím však, že predmet je tu ako pozostatok z celého výrazu: *To! ma máš!* ,Tu ma máš', *To! ho máš!* Výraz *To! ho máš* uvádza aj Bernolák. Dossial' sa ho používa okrem výrazného upozornenia prítomnosti nejakej osoby alebo veci aj na zavrátenie alebo zľahčenie neprijateľného tvrdenia pre druhú osobu: A. To bolo celkom ináč, ako tvrdíte. B. *To! ho máš!*

Aj zosilnená interjekcia *nože* má pri sebe predmet: „Ujček, *nože ho, no!*“ (Taj. III, 114). Cítíme tu vynechanú časť vety a tak tu ide len o čiastočnú verbalizáciu — skôr gramatikalizáciu.

²⁹ Frant. Trávníček I. c. 214.

So stránky formálnej zostávajú interjekcie nezmenené. Ale je možná úplná verbalizácia, ako pri interjekciách reprezentatívnych alebo impulzívnych. Takto verbalizované sú tvary sloviess *ondiat*, *ondiet*, *ondiť* (na krajnom západe, porov. Bernolák), na východe mu zodpovedný tvar *onžic*; základom je tu adverbium *onde*³⁰ (porov. *inde*), doložené u Bernoláka v spojení *onde i onde* ‚sem a tam‘ a u Hviezdoslava v distributívnej dvojici s adverbiom *tam* : *tam . . . onde*, napríklad: Obehli letmo krídle ovečiek by . . . im ktoré neuchvátil *tam šakal*, *onde vlk* (Hv. III³, 180), tu šefranického, tých rozličných liskavých vecí, hračiek, zábaviek; *tam medovníkov*, *onde obrázkov* (434).

Sloveso *ondiat*, *ondiet*, *ondiť* a jeho odvodeniny (*vyondiat*, *vyondiet*) má najrozličnejšie významy: Zrazu boli pandúri na ňom, a nepustili ho viacej! Márne zalamovala Hanka rukami, márne nariekala, i Veľký Maco márne *ondiat* (Ráz., Bombura 146), „Páni bratia, pustte ma trochu, mám hovoriť o dôležitej veci“. So strany sa ozval ktorýsi: „Čo *ondie*? Nevie ani štátnu reč?“ (Kuk. XX, 181), „ . . . Dal mi odkázat, že *Ondrej neondej*, hoc i druhými slovy . . .“ (Kal. I⁵, 39), Ostatok programu *vyondiali* za neho najatí korteši (Blaho, Slabí 136) ap.

Sloveso *onačil* vzniklo z adverbialného tvaru *onak*, arch. *onako*, vyskytujúceho sa tiež v distributívnej dvojici *tak . . . onak*: Chcel ju (vec) riešiť *tak i onak*, ale vždy prišiel k tomu mrtvému bodu (Urb., Žb.⁶ 112). Pôvod slovesa *onačil* (sa) od *onak* najlepšie sa vidí vo vete u Hronského v spojitosti so svojím základným adv. *onak*: Pravda, novému človeku v Amerike sa vec hneď nedarí, *onačí sa tak i onak* (Cesta sloven. Amer. I, 255), „ . . . A či po veľkopanskej lieni a nehe nebude dievča *onačil sa* zaštopkať Martinkovi punčochy? . . .“ (Vaj. X, 128), mäsiar Tolkoš *onačil sa* prejsť po ulici s kuchárkou (Jes., Dem. 83) ap.

Tento výklad podporuje i výraz *také - onakvé*. Používa sa ho, ak hovoriaci nechce, alebo nemôže hneď nájsť priliehavý pochop. Tvarom adj. *onakvý*³¹, adv. *onakvo* taktiež označujeme neurčitost: Marka, Marka, jeden vám je chudobný . . . *jeden taký*, *druhý onakvý* — vám už ani sám arcibiskup neuhovie (Tim., Páva 20), „Láska, Bože, láska, kde ťa ľudia berú — a ešte takú *onakvu* a tuhú . . .“ (Pdž. III, 62), Muža mala *onakvého*. Boh vie, aký bol čudák. Nerád robil (Taj. IV², 10), Začal teda vychvalovať susedu, aká je to takto a *onakvo* žena (Kuk. X², 163) ap.

³⁰ Jozef Zubatý, Naše řeč IV, 184.

³¹ Jozef Zubatý predpokladá pôvodný tvar *onakový > *anakový* (Naše řeč IV, 172).

Takto adj. *onakvý* svojím významom je blízky slovesu *označiť* a znamená „urobiť voľačo, nazvať tak voľajakú činnosť, ktorej môžeme alebo nevieme nájsť priliehavý výraz.“

Eugen Jóna:

FUNKCIE PREDLOŽIEK V SPISOVNEJ SLOVENČINE.

(Pokračovanie.)

II. *Predložka na s lokálom* má síce ten istý základný význam¹ ako *predložka na s akuzatívom*, t. j. znamená *hornú časť, povrch nejakej veci alebo osoby*, ale medzi nimi je i podstatný rozdiel, ktorý vychodí zo všeobecného významu pádov akuzatívu a lokálu. Kým *predložka na s akuzatívom* má všeobecný význam smerovania, význam dynamický², *predložka na s lokálom* má všeobecný význam *statický*, význam *stavu, pokojného odpočívania*, prípadne i činnosti na jednom mieste, najmä vo vzťahu k povrchu, k hornej časti niečoho.

Hlavný význam *predložky na s lokálom* — ako pri všetkých *predložkách* — je od pôvodu miestny a z neho prenesením vyvinuly sa významy vedľajšie, ako význam času, prostriedku, účelu a iných vonkajších okolností deja.

1. *Predložka na s lokálom* vyjadruje *predovšetkým miesto* v najširšom slova smysle, a to najmä *vyvýšené, povrch, plochu, podklad*³, kde niečo je *umiestené* alebo kde niečo *sa deje*. A tak býva zväčša vo voľných spojeniach⁴ so slovesami *byť, bývať, sedieť, stáť* ap. v konkrétnom význame. Napríklad: asi pred sto rokmi bola *na hrade* pekná pani a do nej sa zamiloval vtedajší kapitán (Jégé, Šang.⁴ 88), Býval som *na majeri* (Gaš-

¹ Termíny Grundbedeutung (signification fondamentale), Hauptbedeutung (signification principale) a Gesamtbedeutung (signification générale) po L. Hjelmslevovi v inej súvislosti uvádza R. Jakobson v štúdií Beitrag zur allgemeinen Kaususlehre (Travaux du Cercle Linguistique de Prague VI — Praha 1936). I keď tu používam po svojom spôsobe termíny základný, všeobecný, hlavný a vedľajší význam, podávam nateraz slovenský materiál v kategóriách dávnejšie ustálených, pretože modernejšia náuka o pádoch a *predložkách* nie je ešte vykryštalizovaná. Upozorňujem len na niektoré vzťahy medzi pádmi a *predložkami*.

² O dynamickom a statickom význame niektorých *predložiek* porov. i SR VIII, 257.

³ Porov. Příruční slovník jazyka českého III, 5 (vydáva Česká akademie).

⁴ O názvoch *ustálené spojenie* a *voľné spojenie* porov. SR XI, 262 n.

par, Karamb. 37), pán sedí, ako obyčajne, *na pohovke* (Gráf, Zápás 22), Oba ponáhľali sa preč, aby kone s vozom nestáli dlho *na ceste* v daždi (Šolt. I², 19), ešte do roka zostali sme *na starom byte* (III, 154), — Ludská spravodlivosť, pohodí Sovcovský rukou. — Ale, — zdvihne oči dohora, — Pán Boh je *na nebi!* (Ráz., Julia II, 145), Veď bude gazdinou *na veľkom gazdovstve* (Figuli, Tri g. kone 52), *Na jednej strane* sedeli chlapi, *na druhej* dievčence (Bod., Rozp. 11) ap.

Aj tu — ako pri predložke *na s akuzatívom* — môžeme osobitne spomenúť miestne mená, pri ktorých miesto predložky *v* (na otázku *kde?*) používa sa predložka *na*. Napr. *na Bystričke*, *na Myjave*, *na Vrútkach*, *na Brezovej* (úz. pre bližšie okolie, ale nie zlé ani *vo Vrútkach* ap.⁵), (ženil sa pred 1847-mym ako ban-
ský úradník na *Vindšachte* pri Štiavnici.) (Škult., O Slov. 8), Jiskra . . . i on býval *na Spiši* (Kal. VII², 39).

Predložka *na s lokálom* býva aj pri slovesách, ktoré v aktíve majú predložku *na s akuzatívom*, a to keď sú v pasíve (pasívum môže byť vyjadrené i zvratným *sa*), napr.: Zavesím si kabát *na vešiak*. Kabát je zavesený *na vešiaku* (úz.). Podobne je to v iných prípadoch, ak slovesám pohybu s predložkou na zodpovedá nejaký slovesný výraz s významom pokojného stavu, ako napr.: sadnúť si *na stoličku*, sedieť *na stoličke* ap. (úz.). *Na rohoch* sú pribité laty a *na nich* naukladané tlapky kamenia, pekne jedna *na druhej* (Kuk. IV¹, 3), Vo dverách kuchtiarne stálo mladé dievča . . . s rukami opretými *na bedrách* (Jégé, Šang⁴. 84), Porovnával som sa s husľami, *na ktorých* sú struny tuho natiiahnuté (Bod., Rozp. 238), *Slanina* (. . . Číta noviny, má šnúrkou priviazané staré okuliare *na očiach* . . .) (Stod., Minister 5).

Často sa používa predložka *na s lokálom* v takomto význame po slovese *mať, mám*. Napríklad: Mala ustavične akýsi ľak *na tvári* (Figuli, Tri g. kone 76), Genováva. Nie, lebo mu Everlína vykurovala raka, čo mal *na žalúdku* (Stod., Keď jubil. 7).

Predložka *na s lokálom* vyjadruje aj *dejište činnosti*, ktorá sa koná na mieste alebo na povrchu nejakého predmetu bez smerovania preč s povrchu. Napríklad: *Na obzore* sa sbieraly ťažké oblaky (Jégé, Šang⁴ 126), *na brehoch* Čierneho mora . . . obdivujúco vyslovovali jeho meno (Kuprin-Gacek, Sulamit 7), Posledné plánočky zažltnú *na jabloni* pri Lalovie studni (Ráz., Maroško² 62), Hniezdil sa *na stoličke*, potom vstal (Boden.,

⁵ O tom porov. moje poznámky v SR VIII, 259 a poznámky A. Jánošíka v SR X, 31.

Zapál. srd. 14), Učiteľ... bol v najlepšom prúde, keď ho vyrušil cvengot zvoncov a dupot koní *na zamrzutom dvore* (Vans. I, 213), — *Na druhom svete* sa stretneme, — odpovuje ma, — keď nastane náš čas (Figuli, Tri g. kone 127), pošuchal si sáru *na udretej nohe* (Jégé, W. leg.² 43), Andrejovi bolo... akosi ľahko *na duši* (Vaj. X, 18), Niet *na širom svete* pomoci a poľutovaniahodnejšieho ľudu, ako je môj zbedovaný ľud (Gašp., V. rok 32).

2. *Predložka na s lokálom* býva aj pri slovesách, vyjadrujúcich *prítomnosť* niekde, keď nejde o miesto vo vlastnom, ale v prenesenom smysle, t. j. o nejaké prostredie ap. Napr.: tí, čo sú dnu, sa tešia, že sú nie vonku, *na daždi* (Kal. VII², 6), Tak ho volali („vojak Paľoje“), lebo bol dlho *na vojne* v Taliansku (Bod., Rozp. 12), Za každú cenu chceli čestne vystúpiť *na voľbe* (Vaj. V, 326), Jedni stoja *na výslní činnosti* (XVI, 48), Tak bolo i vlni s honvédsnym dôstojníkom, ktorého sme mali *na byte* (Šolt. III, 160). Podľa toho i sloveso *účastniť sa*, *zúčastniť sa* má väzbu s predložkou na popri väzbe s predložkou v (*na niečom, v niečom*): Ale práve preto malo sa len málo ľudí *na poľovačke* zúčastniť (Kal. VII², 158), Jej muž živo zúčastnil sa *na tehďajších slovenských pohyboch* (Vaj. II, 131), Všetci pôjdu Boha chváliť do kostola riadkom, *na večeri Pánovej* sa zúčastniť tiež spolu (Hv. VIII, 101), Že zemanstvo nezúčastňuje sa *na slovenských zábavách* v Rakytove, to Oľga dobre vedela (Šolt. V, 32), zúčastňoval sa *na debatách* (Urb., V osídl. 59). Také sú teda i výrazy: byť *na vojne, na odpočinku, na predstavení, na skúške* ap. v protiklade k výrazom s predložkou *na s akuzatívom*, kde ide o smerovanie: ísť *na vojnu, na odpočinok, na predstavenie, na skúšku* ap.

3. *Predložka na s lokálom* vyjadruje čas, v ktorom sa niečo deje alebo je zaradené; takýchto spojení je pomerne málo, napr.: *na začiatku, na konci, na mraku, na svite* ap. Výraz, ako *na nedeli* je zriedkavý. Napríklad: *Na mraku* prišiel Trnka bez Krta (Kuk. III², 218), A že bolo už *na mrkaní*, nebol by sa odvážil ani zďaleka sa priblížiť k nemu (cmiteru) (Kalina I², 25), Z rána vstáva sa *na svite*, cez deň v pohode-nepohode stojí sa v poli s motykou v ruke (Podj. I, 29), *Na úsvite* premoľhy ma driemoty a zaspal som (Ondrej., Afr. záp. 60), *Na svitaní* sa zobudil, odviazal koňa a zaviedol ho na lúčku (Jégé, Šang.⁴ 63), — A čože ty vylihuješ ako pred umretím! — naľakal ho... krivý Paľo... Len tak... Ako *na nedeli!* — ospravedlňoval sa mu Timotej (Gabaj, Otec 24), Musel by som opluť sám seba a skrývať sa pred svetlom a tvárou božou, ako tí *na počiatku sveta* v raji (Figuli, Tri g. kone 78).

Sem patrí ustálené spojenie *na čase* vo význame ‚v pravý čas, vo vhodný čas‘ ap., ako napr.: On prvý vycítil a vybadal, že je už *na čase* počať živšie v kotlínskom kraji, aby pohyb nezastal (Vaj. X, 219), A bolo to veru *na čase*, lebo vtom už i začala som ho ísť hore schodmi (Šolt. III, 151), Bolo *na čase*, lebo Tomajka už ťažko vydychujúci viac mechanicky ako účelne máchal okolo seba mečom (Jégé, W. leg.² 22), Očami sme sa dorozumeli, že by bolo *na čase* dostať sa konečne na breh (Ondrej., Afr. záp. 75).

4. *Predložka na s lokálom* vyjadruje stav pred blízkym začiatkom deja: „... Voda je *na vrení*, i paňa je horúca...“ (Kuk. XII, 90), Keď už bola *na odchode*, ešte doložil, že „taľa babka“ (Šolt. III, 44), Červen... povedá, že je *na odchode*, že sa len odobrať prišiel (Kal. VII², 139).

5. *Predložka na s lokálom* vyjadruje spôsob alebo stav, v ktorom niečo je, trvá: „Neprídem viac, stará baba; môžeš si už pre mňa *na pokoji* bývať.“ (Dobš., Pov. X, 104), „... zajdite len preňho, však uvidíme, *na čom* stojíme.“ (Kal. I⁵, 72), „... Tak píše sám kráľ — teda vidíme, páni moji, *na čom* sme...“ (Kal. III², 98), Bol *na čistom*, že by bolo úplne márne chcieť ich dohováraniom odvrátiť od toho, aby Adama nepokutovali (Jégé, Šang.⁴ 127), „Máš *na ňom* (kosisku) znak?“ „*Na mojom* je moje meno vyrezané, litera P.“ „Veď i *na mojom* je P“ — ozval sa Trúbelka, obzerajúc svoju kosu... „Dobrym dobre, keď je i *na tvojom*...“ (Kuk. VI², 216). Z výrazov *na čom stojíme*, *na čom sme* jasne vysvitá, že tu ide o prenesenie významu miestneho.

6. *Predložka na s lokálom* vyjadruje prostriedok alebo nástroj, ktorým sa niečo deje, koná: Decko... nesie (žena) *na rukách* a utiera si slzy (Ráz., Svety III², 160), zarábať sa dalo iba *na únosoch* (Gráf, V hor. príb. 92), „Prosím vás, páni, druhý raz držte lepšie *na úzde* svojich zemánov!“ (Kal. VI², 13), prišlo mu robiť *na voloch* (Taj. II², 11), Gregušov (kôň) sa chvel a trhal retiazkou, *na ktorej* bol uviazaný (Figuli, Tri g. kone 42). Sloveso *hrať* v spojení s nástrojom má väzbu s predložkou *na s lokálom* (*hrať na husliach*)⁶, hoci zas *hrať sa* má okrem iných aj väzbu *na s akuzatívom* (*hrať sa na Đura*). Aj tu ide na jednej strane o dej na mieste, bez pohybu preč, na druhej strane o smerovanie aspoň v prenesenom smysle. Takú istú väzbu majú i slovesá s významom príbuzné, ako *zvoniť*, *brnkať* na niečom ap. Napr.: Móro Stein hral *na hus-*

⁶ Porov. Pravidlá slovenského pravopisu (1940) str. 199, SR V, 126, kde je i hodne dokladov, a SR VIII, 313.

liach (Tim. VII, 180), učiteľ brnkal *na klavíri* (Taj. V, 27), *Zvonia na menšom zvone* (úz.):

7. *Predložka na s lokálom* vyjadruje *medzu, mieru*, ku ktorej dej *dospel* alebo pri ktorej *trvá*: *sišli dolu zelenou*, ako sparnou horou do doliny, kde rozvlečená *na veľkom kuse* bola filia Mrenkovo (Tim. VI, 136), jeho bývalá bojovnosť nie je už *na predošlej výške* (Figuli, Tri g. kone 147), *Vodu, pravda, minerálnu, dávajú tiež*, ak sa host' chce radšej *zaobísť na vode* (Kuk. IX, 339), On (Kollár) *neprestával na zostavení programu slovenského* (Škult., O Slov. 126), „Daj pokoj“, povedá, „*pristaňme i na tomto železku*.“ (Dobš., Pov. X, 44), „Ej, čo tam vymýšľaš, daj mu kus mäsa, keď máš, potom nech si pohár vína vypije, a potom dost... Zemänovi kus chleba a pohár vody v tých časoch, a *na tom dost*.“ (Kal. VI², 6).

8. *Predložka na s lokálom* vyjadruje *vzťah, pomer*: *Kri­tiky* tratily *na ostrote*, *súdy*, *rozpomienky* a *klebietky na jasnosti*. (Vaj. X, 146), Oni... nikomu *na živote*, ani *na majetku* neubližujú (Kal. VII², 142), Ale ani neviem, čo má ma tak *trápiť na celej veci* (Šolt. II, 44), *odtedy veľmi pribral na váhe* (Šolt. IV, 111), i pri chudobe počestne sa *živili* a *na majetku* sa *vzmáhali* (Bod., Rozp. 133), Pod *zlatistým trblotom* nových časov *kráčame von z galíb minulosti* a *vzmáhame sa na duchu*, *na statkoch* (Gašp., V. rok 12).

9. *Predložka na s lokálom* vyjadruje *účel deja*, a to v podobných spojeniach, ako *predložka na s akuzatívom*, keď ich význam možno preniesť zo smerovania do statického diania. Napr. *ísť na pomoc* (ak.) — *byť na pomoci* (lok.), *poslať na vartu* — *stáť na varte*, *ísť na jahody* — *byť na jahodách*, *strojiť sa na poľovačku* — *byť na poľovačke* atď. (úz.): „No, dievka naša, budeme ti *na dobrej pomoci*; ty sa neboj nič...“ (Dobš., Pov. X, 32), So spisovateľom je často tak, že sa cíti, ako by stál *na varte* celkových záujmov svojho národa (Gašp., V. rok 57), *Proti ľuďom zlomyseľným*, ktorí ešte i dnes *tárajú do sveta*, že slovenskí nacionalisti *dvadsať rokov pracovali na zničení* Republiky (124).

10. *Predložka na s lokálom* užíva sa na vyjadrenie rozličných vonkajších vzťahov v ustálených spojeniach, napr. *záležať na niečom: na dobrej vôli* zemanstva... mu veľmi mnoho *záležalo* (Kal. I⁵, 18), „... A dnes mi práve *záleží na tom*, aby si bol shovievavý — nie to, aby ťa rozhnevala...“ (Kuk. IV⁴, 151), „*Nepôjdeme cestou?*“ *postála* Marína pri mostíku. „*Ak vám na tom záleží* byť o niekoľko minút prv doma...“ (Šolt. I², 197), Aninkini *spolucestovatelia* nemali peňazí, aby

mohli zaplatiť železničný lístok . . . preto museli ísť pešo . . . a tak záležalo im na počasí (Podj. III, 71); *vypomstíť sa na niekom*: No, umienil si, že *sa na Trnkovi vypomstíť* (Kuk. III, 194), bol by vďačne hneď umrel, keby *sa* bol mohol na svojich katanoch *vypomstíť* (Jégé, Šang.⁴ 123); smiať sa na niekom, niečom: „. . . Tak sme sa pustili do procesov, váš otec žaloval raz, ja druhý raz, a ľudia *sa na nás smiali*.“ (Kuk. VIII, 63), Grófi i radní *sa z celého hrdla smiali na podarenej zábavke* (Jégé, Šang.⁴ 51); *byť na vine*: . . . a keď výsledok nebol najlepší, tomu *nebol on na vine* (Šolt. IV, 93), chcem zdôrazniť, že pokiaľ ide o jeho (Slovanstva) dezorganizáciu, tej sú najmenej Slováci *na vine* (Gašp., V. rok 154) atď.

Na koniec s vývinového stanoviska možno ešte pripomenúť, že predložka *na* mala — ako všetky predložky — samostatne svoj základný význam príslovkový, ktorý dnes môže mať iba v spojení s menami. Keď napr. lokál samostatne určoval slovesný dej miestne vo všeobecnosti, predložka *na* vo význame príslovky tiež samostatne bližšie určovala miesto, zdôrazňujúc jeho povrch.⁷ Dnes cítime závislosť substantíva od predložky, predložka dostala rekčnú moc, pravda, s istým obmedzením.⁸

Gabriel Povala:

NÁVRHY NA FILOZOFICKÚ TERMINOLOGIU.

Tvorenie filozofických termínov je skorej určované potrebou ako spontánnosťou. Pokusy o tvorenie sú aj v slovenčine. Tu ich chceme zhodnotiť a pritom pripomenúť možnosť vyjadrovacích prostriedkov správneho tvorenia pre budúcnosť.

Jednotlivé termíny:

ens = *bytosť*, *ontologicus* = *bytosťný*;
essentia = *bytnosť*, *essentialis* = *bytnosťný*;
existentia = *jestvovanie*;
esse = *bytie*.

bytosť, *bytnosť*. — Dlho sa kolísaly významy podstatných mien *bytosť* a *bytnosť*. Z nich *bytosť* teraz sa všeobecne upotrebuje za lat. *ens*, nem. *das Sein*, franc. *Vêtre*. Tak napr. v týchto spojeniach: zistenie podstatných znakov nejakej *by-*

⁷ Porov. J. Gebauer-V. Ertl, *Mluvnice česká* II, 195.

⁸ Porov. F. Oberpfalcer, *Jazykozpyt* 180 n. a SR XI, 263.

tosti (napr. človeka alebo prvku)¹; Vo svete medzi *bytosťami* nachádzame i také, o ktorých hovoríme, že žijú²; (sila) bytia jednotlivých hmotných *bytosťi*³; Ideje sú nielen pojmy, myšlienky, sú reálne *bytosťi* v metafyzickom svete⁴.

K podstatnému menu *bytosť* je prídavné meno *bytosťný* (ontologicus).⁵

No i teraz vidieť kde-tu *bytosť* s iným významom, napr.: v jeho *bytosťnej* podstate (= esencia + substancia).⁶

Okrem tohto ustáleného termínu autori upotrebujú aj „súč-
no“, ktoré je napodobnením lat. *ens* a má ho čeština. Napr.: Bytosťná tvárnosť „*súčna*“.⁷ Nájdeme aj *byt*, napr.: (Platón) sa oboznámil... s náukami elejských filozofov bytu.⁸ Je to asi spôsob poľštiny, ktorá za *ens* má *byt*.

So stránky etymologickej a významovej pochop *bytnosť* je prijateľný. *Bytnosť* znamená lat. *essentia*, nem. *das Wesen*, *das Sosein*. Napr.: Chápe totiž bytie len ako čisté jestvovanie (Dasein) a vedľa neho kladie *bytnosť* (Wesen). Z metafyziky robí vedu výlučne o *bytnostiach* (... *Wesenswissenschaft*...).⁹ K nemu prídavné meno je *bytnosťný*.¹⁰

Ens je najuniverzálnejší, najvšeobecnejší termín a zato aj jeho obsah je najmenší. Znamená nielen každú skutočnosť uskutočnenú, ale aj uskutočniteľnú, a to ako budúcu, tak aj možnú. Preto ním nič inšie nechceme naznačiť ako zachytenie skutočnosti, fixovanie (koncepty), spredmetnenie obsahu nášho poznania, v istom smysle skonkretizovanie. Pre túto potrebu máme v reči naporiadzi viac prostriedkov — prípon; z nich najšúcejšie: *-osť*, *-ok*.

Prípona *-osť* je aj v starosloviencine (*ostb*). Je jedna z najtvorivejších až dosiaľ. Vyjadruje abstraktá, hoci nie vždy v rovnakom stupni, ba často celkom konkrétne pochopy.¹¹ Vyjadruje vlastnosti prídavných mien, fixuje, spredmetňuje ich

1 Polakovič, O pojem filozofie, SAVU 1944, str. 30, podob. 96, 109.

2 Polakovič, Úvod do filozofie, Štát. nakl., 1941, str. 109.

3 Šurjanský, FS, roč. IV., str. 13, podobne str. 15.

4 Št. Osuský, Prvé slovenské dejiny filozofie, Tranoscius 1939, str. 49, podobne str. 131.

5 Šurjanský l. c. 1, 2, 3, 57, 241.

6 Šurjanský l. c. 3—4, 5 (nebytosťné).

7 Šurjanský l. c. 1, 2, 4, 233.

8 Št. Osuský, l. c. 46, 48, 49.

9 Šurjanský l. c. 5, podob. str. 7, 17; Polakovič, Úvod, str. 76.

10 Šurjanský l. c. 17, 234 a inde.

11 Príčina, prečo sa v terminológii miešajú abstraktné prípony s konkrétnymi, je v samom poznaní. Kým abstraktná skutočnosť nemá vzťah k nám, je plne abstraktná. Keď sa stane predmetom poznania, ktoré „zachycuje“, hneď sa zčiasťky konkretizuje.

obsah. Pre taký univerzálny termín, ako je *ens*, treba upotrebiť prostriedky, ktoré iba zachycujú, fixujú obsah, bez zvláštneho vzťahu k nejakej kategórii skutočnosti. Ak teda chceme upotrebiť príponu *-osť*, budeme mať v utvorenom termíne výhodu, že bude dostatočne abstraktný a že sa termín bude ľahko tvoriť, a zas nevýhodu, že bude užší, menej univerzálny, lebo bude mať vždy osobitný vzťah k jednej kategórii skutočnosti, k prídavným menám. Nedostatok sa čiastočne napraviť tým, že prídavné mená vyjadrujú nielen im patričné a pôvodné „kvality“, ale aj podstatné znaky vecí, napr.: *biely, veľký, bystrý — duchovný, hmotný, živý* ap. Tak sa ich univerzálnosť rozširuje. Z toho nasleduje, že prípona *-osť* môže vyjadrovať skutočnosti tak akcidentálne ako aj podstatné, ale úplnú univerzálnosť nedosiahne. To isté platí aj o príbuznej príponě *-ota*.

Prípona *-ok* je podobne staroslovienska (*-ъкъ*) a označuje výsledok nejakej činnosti. Ak činnosť vezmeme v najširšom smysle, ako *úsilie, tendencia, dokonalosť*, tak *-ok* bude znamenať výsledok každej činnosti, ktorá je v príčinách alebo veciach, teda nič inšie ako zachycovanie skutočnosti. To by bola najpriranejšia prípona pre najuniverzálnejší termín, ktorý má zachytiť každú skutočnosť — *ens*. Ňou sa ľahko tvoria odvodeniny, najčastejšie od slovesných prídavných mien, ale aj od každej inej kategórie, je dosiaľ živou príponou a hojne tvorivou, ako ukazuje množstvo príkladov: *počiatok, začiatok, ostatok, nedostatok, výsledok, zvyšok, piatok, sviatok, spodok, náprstok, odpadok, desiatok* atď. V hojnom počte sa jej upotrebuje vo všetkých odborných terminológiách.

Týmto podobné je aj tvorenie, ktoré by nám malo poslúžiť, praslovanskou (a staroslovienskou) príponou *-ъ* (*-b*), dnes s odňatím prípony, teda prakticky bez prípony, čoho výsledok je koreň (kmeň pri predponách), napr.: *chod (chodiť), pád, čin, byť* atď. Je podobne rozšírený spôsob, ale v ľudovej reči dnes zväčša archaický, v literárnej reči často umele oživovaný.

Niektorí autori prejímajú z češtiny „súčno“ (po česky *jsoucno*). Tvar „súčno“ nie je podstatné meno od pôvodu, ale len spodstatnené prídavné meno, ako *konečno, dobro, krásno, zlo* ap., z prídavných mien: *konečný, dobrý, krásny, zlý* ap. Spodstatnenie tohto typu v slovenčine nie je časté, najnovšie tvary tohto typu sú len knižné. Zo staršej fázy jazyka sú príklady na vlastné mená, označujúce miestne mená: *Papradno, Ráztocno, Rokytno, Dubno, Rovno, Brodno, Strečno, Brusno, Pravno* (nárečove aj *Právno*) atď. Pri spodstatňovaní prídavných mien prípona *-no* významove nemá svojského znaku, teda nie je súca na utvorenie univerzálneho termínu.

Tvar „súčno“ predpokladá prídavné meno „súcny“, ktoré v slovenčine nejestvuje. Tvarove jemu odpovedá prídavné *súci*, ktoré má celkom odhodný význam ‚vhodný, schopný‘ (porov. SR XI, 288) a my by sme ho vždy cítili v termíne „súčno“. Pre slovenčinu „súčno“ a „súcny“ už aj svojim tvorením sú cudzie elementy, čo dobre vidieť pri tvare *súčno*, keďže i pri upotrebovaní vo vedeckej práci ostáva ako termín vymedzený, osamotený, priemelé napodobnenie lat. *ens*, ktoré je prídavným prítomným a spolu aj podstatným menom; slovenčina nemá príd. mená, tvorené od prídavného prítomného pripojením koncovky *-ný* (SR VIII, 31; heslo *budúcne*) okrem prevzatých, knižných výnimiek: *budúcne, vrúcny, žiadúcny*¹², *kajúcny*. Od tvaru „súčno“ nemožno očakávať ďalšie odvodeniny (*entitas, entitativus, ontologicus*), ktoré filozofia potrebuje.

Prípona *-osť*, i keď celkovej potrebe presne nevyhovuje, ale pri tom všetkom zpomedi uvedených prípon ešte ostáva najprimeranejšia. Lepšie by odpovedala prípona *-ok* (alebo *koreň*). Nech autori skúsia utvoriť spomenutým spôsobom primeranejší termín ako je *bytosť*.¹³ Zatiaľ však užívajme *bytosť*, lebo je už zaužívaný a doteraz najvhodnejší. „Súčno“ ani zďaleka nemá tie prednosti a ani so stránky tvorenia nevyhovuje slovenčine. Obyčajne stojí len osamotene, keďže od neho ťažko tvoriť potrebné odvodeniny, ktoré autori upotrebujú od slova *bytosť* (*ontologicus* = *bytočný*). Pre tieto dôvody „súčno“ je nepotrebný termín, prevzatý z češtiny.

Podstatné meno *byť* nemožno prijať, lebo v slovenčine má už inú funkciu.

Termín *bytosť* pristane pre *esenciu*. Porovnaj aj vývody Šurjanského l. c. 59, poznámka 2 pod čiarou. *Esencia* nie je skutočnosť, ktorá sama osebe stojí alebo môže jestvovať, ale je súhrn znakov nejakej bytosti (toto práve vyjadrujú prídavné mená). Forma *bytosť* je tvorená rovno od koreňa *byť* hotovou složenou príponou *-nosť*, pri ktorej by bolo ináč treba vychodiť z prídavného mena na *-ný* (Porov. podobné tvorenie koncovky *-nica* pri názve obce *Voznica*. SR XI, 195). *Bytosť* (to, ktorým niečo je) je spredmetnenie obsahu bytosti, čiže súhrnu vlastností.

Termín *bytosť* nemožno upotrebiť na označenie bytia (*by-*

¹² Pravidlá sloven. pravopisu majú iba tvar *žiadúci* ako slovenský svojím pôvodom, no v literatúre ešte sa vyskytuje aj *žiadúcny*: ponúkavé zraky planuly divo a *žiadúcne* (Gašpar, Karambol 185).

¹³ Nech je od koreňa *by(t)*, alebo *jest* ako *bytie, bytosť, jestvovanie*. Podstatné meno *bytosť* by skorej pristalo pre význam *entitas*.

losti), veď ani nemá konkrétny význam¹⁴, ale práve tak abstraktný ako *bytosť*. Ak „podstata“ je doslovným prekladom „substantia“, tak podstatu nemožno zameniť s *bytnosťou* (*esenciou*).¹⁵ Treba upozorniť, že najmä publicisti a spisovatelia konfundujú *esenciu* so *substanciou*, v slovenčine *bytnosť* s *podstatou*. Každá vec má svoju *bytnosť*. *Podstata* je len istá kategória *bytností*: *bytnosť samostatná v bytí*, t. j. ktorá má vlastné jestvovanie a nepotrebuje k tomu podmetu (*est id, cui competit esse in se et non in alio*). *Podstata* je protiva *prípady* (akcidentu), *bytnosť* je protiva *jestvovania*. Nasledovne ani *samobytnosť* neznamená *subsistentia*.¹⁶ *Subsistentia* je *samojestvovanie* čiže *existentia in se*. *Samobytnosť* je *essentia in se stans*, ktorá nezávisí od nikoho.

jestvovanie, bytie. — Sú termíny to najustálenejšie.¹⁷ Treba osvetliť len ich tvorenie, zdôrazniť ich význam a určiť extenzitu. Tvary *jestvovanie, bytie* sú slovesné podstatné mená od patričných sloviess, tvorené od formy prídastia minulého trpného príponou *-ie*. ňou tvoríme dve skupiny odvodenín: 1. *slovesné podstatné mená*, pri ktorých označuje činnosť alebo bezprostredný prejav činnosti subjektu (*chodenie, spievanie, hýbanie, dokazovanie*); 2. *podstatné mená*: kolektíva (*prútie, listie, skálie*), miestne (*záhumnie, preddomie*) alebo rozličné abstraktá (*zdravie, veselie*). V ostatnom prípade sa blíži prípone *-osť*.

Takto pre *existenciu, esse*, ktoré označujú dokonalosť, činnosť v najširšom smysle, prípona *-ie* stopercentne pristane. *Jestvovanie* = *existentia*, *bytie* = *esse* (a každá skutočnosť v protive k „ničomu“¹⁸).

Prídavné mená od slovesných podstatných mien sa netvorí, preto pre adjektívum *existentialis* bude sa upotrebovať *genitívu* *jestvovania*. Podobne adj. od *bytie* bude gen. *bytia*. To je v reči častý zjav. Ani v latinčine nemáme adj. pre *esse, ens*.

„Jestvota“¹⁹ sa nevžilo, a nie je ani potrebné. Podobne nie je potrebné ani „súčno“.

¹⁴ Polakovič (Úvod, str. 76) hovorí opak.

¹⁵ Tak urobil asi z nedostatku termínov Št. Osuský I. c. 57: „kvinta essentia — piata podstata“.

¹⁶ Šurjanský I. c. 234: *samobytnosť* — *subsistentia*.

¹⁷ Polakovič, O pojem fil., str. 25; Šurjanský I. c. 2, 3, 4, 7, 233; Št. Osuský I. c. 131.

¹⁸ Polakovič, Úvod, str. 76.

¹⁹ Št. Osuský I. c. 49, 56, 57.

Štefan Peciar:

FORMÁLNA A VÝZNAMOVÁ STRÁNKA SLOVIES NA -IEVAŤ.

Iteratíva na *-ievať*¹ sa tvorily pôvodne len k takým slovesám, ktoré mali na konci koreňa alebo kmeňa dvojhĺasku *ie* alebo samohlásku, ktorá sa v slovenskom tvarovom systéme pravidelne strieda s dvojhĺaskou *ie*. To je predovšetkým samohláska *e*. Iteratíva na *-ievať* sa teda tvorily od slovíes trojakého typu:

1. *hriať* — *hrejem* — *hrejú* — *ohrievať* (striedanie *e* — *ie*),
2. *rozumieť* — *rozumiem* — *rozumejú* — *dorozumievať sa*,
3. *trpieť* — *trpím* — *trpia* — *trpievať*.²

Striedanie *i* — *ie*, ktoré jestvovalo pri tvaroch *trpím* — *trpievam*, umožnilo vznik iteratív na *-ievať* aj pri takých slovesách na *-ím*, ktoré majú infinitív iného typu než na *-ieť*, t. j. pri slovesách typu *prosiť* — *prosím* a v nárečiach zriedka aj pri type *držať* — *držím*. Napr. v mojom rodnom nárečí, v severnom Ponitří, vyskytujú sa pri slovesnom type *držať* — *držím* iteratíva na *-ievať* (*klačievať*, *kričievať*, *vreštievať*) najmä u staršej generácie. V terajšom spisovnom jazyku tvoria sa iteratíva k slovesám typu *držať* — *držím* na *-iavať*: (*pri*)*držiavať* (*sa*), *pršiavať*, *vreštiavať* ap.

Pri type *prosiť* — *prosím* prenikly iteratíva na *-ievať* úplne. Čakali by sme tu typ iteratív na *-iavať*. Ale tento typ iteratív jestvuje v slovenčine len pri slovesách primárnych³ na *-iť/-ijem*, pri ktorých samohláska *i* je súčiastkou koreňa a nepatrí do odvodzovacej prípony. Základné slovesá tohoto typu bývajú jednoslabičné. Napr. *u-myť* — *u-mývať*, *pri-kryť* — *pri-krývať*, *za-šiť* — *za-šívvať* ap. Odvodzovacia prípona je tu *-va*⁴ (nie *-i-va*)

¹ Používam v tejto štúdií stále tradičného názvu „iteratíva“, hoci už z príkladov vidno, že pri slovesách na *-ievať* nejde vždy o iteratíva. O tom podrobnejšie na konci tejto štúdie.

² Slovesá na *-ievať*, odvodené od týchto troch slovesných typov, nie sú všetky rovnako staré. Myslím, že sa iteratíva na *-ievať* od prvých dvoch typov (*hriať* < **hrējati* a *rozumieť*) tvorily prv než od typu *trpieť*. Cieľom tejto štúdie nie je však zisťovať chronológiu vznikania slovíes ne *-ievať*. A konečne za dnešného stavu vedenia o slovesných vidoch a o ich pomere k slovesným tvarom ani tu nemožno dospieť k definitívnemu výsledku. Predsa však sa zmieňujem o určitej chronológii ďalej v tejto štúdií.

³ Slovesá typu *prosiť* sú sekundárne, a to deverbatíva alebo denominatíva.

⁴ Pri niektorých slovesách tohto typu jestvujú iteratíva, ktoré nemajú odvodzovacia prípona *-va*, ale *-ja*: *biť-nabíjať*, *viť (vyť)-zavíjať (zavíjať)*, *piť-zapíjať* ap.

a pred ňou je predĺžená korenná samohláska. Tvary týchto iteratív na *-ivať* sú k tvarom základných slovíec v podobnom pomere, aký pozorujeme napr. pri slovesách *naduť* — *nadúvať*, *počuť* — *počúvať*, *dať* — *dávať* ap. K tomu istému typu patria aj iteratíva⁵ ako: *podievať (sa)*, *odievať (sa)*, *nadievateľ (sa)*, *usmievať (sa)*, *ohrievať (sa)*, *okrievať*, *nalievať*, *zachvievať (sa)*, *zasievať*, *ovievať* ap.

Všetky tieto slovesá sú tvorené príponou *-va-*, pred ktorou je korenná samohláska dlhá. Je to prastarý typ slovanských iteratív. Uvedené slovesá typu *ohrievať*, *zasievať* ap. vznikli s veľkou pravdepodobnosťou ešte pred západoslovenskou kontrakciou, t. j. ešte v praslovančine, kde jestvovaly dva veľmi podobné typy iteratív vedľa seba: **smějati*/**směvati*, **hrějati*/**hrěvati*. V type na *-ějati* nastala v západnej slovančine kontrakcia: tvary **smějati*, **hrějati* sa stiahly v *sm'áti*, *hr'áti*. Stiahnuté tvary nadobudly potom funkciu duratív a vo funkcii iteratív ostaly tvary typu **směvati*, **hrěvati*. Keď v slovenčine splynulo krátko *ě* s krátkym *e* a keď po diftongizácii dlhého *é* v *ie* splynuly striednice za pôvodné dlhé *ě* so striednicami za pôvodné dlhé *é*, nastal pri uvedených slovesách v slovenčine ten stav, ktorý trvá dodnes: striedanie *ia* — *e* — *ie* (*hriať* — *hrejem* — *ohrievať*).

Ako som sa zmienil, slovesá typu *hriať*/*hrejem*, *smiať* *sa* *smejem sa* sú duratíva, teda imperfektíva. Nedokonavé, a to opäť duratíva, sú aj slovesá typu *rozumieť*/*rozumiem* a typu *trpieť*/*trpím*. Všetky tri základné slovesné typy, od ktorých sa pôvodne tvorili iteratíva na *-ievať*, boly teda slovesá *n e d o k o n a v é*. A tak sa slovesá na *-ievať* staly typickou kategóriou *iteratív, odvodených od slovíec nedokonavých*.

Tento spôsob odvodzovania iteratív sa potom uplatnil aj pri tých typoch, kde boly iteratíva na *-ievať* analogické, nepôvodné, t. j. pri slovesách na *-iť*/*-ím*, a to s mechanickou dôslednosťou. Takáto mechanická dôslednosť býva práve následok tvaroslovných analogii. V tvarovom type, z ktorého analogia vychádza, môžu časom nastať isté zmeny pôvodného stavu, ale tieto zmeny už nezasiahnu typ, ktorý analogii podliehal. Analogia prestala pôsobiť. Vidíme to aj pri slovesách na *-ievať*. V súčasnej slovenčine možno totiž odvodzovať iteratíva na *-ievať* nielen od *j e d n o d u c h ý c h* základných slovíec troch uvedených typov, t. j. od slovíec *n e d o k o n a v ý c h*, ale aj od *s l o ž e n í n* týchto slovíec s predponou, t. j. od slovíec *d o k o n a v ý c h*.

Pri slovesách typu *hriať*/*hrejem* je odvodzovanie tvarov na *-ievať* úplne pravidelné aj v složeninách s perfektivujúcou pred-

⁵ Porov. vyššie pozn. 1!

ponou. Napr.: *ohriať* — *ohrejem* — *ohrievať*, *odiť* — *odejem* — *odievat'*, *vyliť* — *vylejem* — *vylievať*, *usmiať sa* — *usmejem sa* — *usmievať sa*, *zasiať* — *zasejem* — *zasievať*, *odviať* — *odvejem* — *odvievat'*. Naproti tomu pri slovesách typu *rozumieť/rozumiem* a typu *trpieť/trpím* je odvodzovanie tvarov na *-ievať* pri dokonavých složeninách pomerne zriedkavejšie. Časté sú napr. tvary: *dorozumievať sa* (k *dorozumieť sa*), *zaznievať* (k *zaznieť*), *zachvievať sa* (k *zachvieť sa*), *omdlievať* (k *omdlieť*).

Je zaujímavé pozorovať isté podmienky jestvovania slovík na *-ievať*. Ak iteratíva na *-ievať* jestvujú pri slovesách s predponou, ktoré sú dokonavé, nejestvujú už zpravidla pri slovesách toho istého kmeňa bez predpony, t. j. pri slovesách nedokonavých, kde by sme ich práve čakali.⁶ Zjavne sa tu značne zmenil pôvodný pomer vidov.

Naproti tomu pri odvodzovaní iteratív na *-ievať* od slovík na *-iť/-ím* (typu *prosiť* — *proším*), ako sme už spomenuli, zachováva sa dodnes veľmi presne pôvodný princíp, že sa tieto iteratíva odvodzujú len od slovík *nedokonavých*. Ukazujú to mnohé príklady. Tak napr. slovesá *prosievať*, *nosievať*, *vodievat'*,

⁶ Porov. napr. složeniny *zasievať*, *zachvievať sa*, *omdlievať*, *načievat'*, *dorozumievať sa*, pri ktorých nejestvujú v rovnakom význame jednoduché tvary **sievať*, **chvievať sa*, **mdlievat'*, **dievať*. Tvary slovesa *rozumievať (sa)* síce boly by možné (lež sotva sa používajú), ale významom nepatria k slovesu *dorozumieť sa* — *dorozumievať sa*, lež k slovesu *rozumieť*. A naopak, pri složenine *porozumieť*, ktorá významom patrí k základnému slovesu *rozumieť*, nejestvuje tvar **porozumievať*. Jednoduché tvary **umieť*, **umievat'* sa v terajšej spisovnej slovenčine vôbec nepoužívajú.

K dvom slovesám, *znieť* a *liať*, možno utvoriť tvary na *-ievať* bez predpony i s predponou. Tento zjav, ktorý odporuje uvedenému pravidlu, treba nejako vysvetliť. K základnému slovesu *znieť* sú bežné složené tvary *zaznievať*, *vyznievať*, *odznievat'*, *doznievat'*. Z nich *zaznievať* a *doznievat'* sú duratíva, *vyznievať* a *odznievat'* potenciálne duratíva alebo iteratíva. Všetky štyri sú súčasne intenzíva. Nejde tu teda o pravé iteratíva. Bude o tom reč ďalej. Ostatne tvar *znievat'* (bez predpony), ktorý práve odporuje uvedenému pravidlu, nie je nijako bežný (jeho používanie bude zriedkavé), zdá sa iba prirodzený.

Pri slovese *liať* jestvuje aj jednoduché iteratívum *lievať* aj jeho složeniny *zalievať*, *vylievať*, *polievat'*, *oblievať*, *nalievat'* a i. Pokladám za pravdepodobné, že sú pôvodné len složeniny tohoto slovesa a jednoduché *lievať* vzniklo neskôr dekompozíciou mnohých složenín, alebo vzniklo rovnako zo složeniny *vlievať* zánikom začiatočného predponového *v* v skupine *vl*, ktorý zánik je bežný v ľudovej reči (porov. k tomu ľudové tvary *mestiť sa* miesto *vmestiť sa*, *hodiť* miesto *vhodiť*, *ľavo* miesto *vľavo*). V spisovnom jazyku sa tvar *vlievať* (v ľudovej reči jestvuje práve len tvar *lievať* aj vo význame *vlievať*) znovu dostatočne pritvoril na významovú diferenciaciu podľa podobných slovík: *vkladať*, *vložiť* ap. Bezpochyby ide tu o porušenie pôvodného stavu.

brániavať, kreslievať (odvodené od *nedokonavých* *prosiť, nosiť, vodiť, brániť, kresliť*) a mnohé iné tohoto druhu sú nám všetkým známe a bežné. Naproti tomu napr. tvary **hodievať, *strelievať, *vrátievať* (odvodené od *dokonavých* *hodiť, streliť, vrátiť*) sú pre nás nielen neobvyklé, ale sú v slovenčine podľa mojich vedomostí úplne neznáme.

Rovnaký princíp sa zachováva napr. aj vtedy, keď ten istý slovesný tvar má dva významy, pričom jeden základný význam spojujeme vidom imperfektívnym, druhý základný význam chápame ako perfektívum. Tak sme videli, že sa od základného slovesa *hodiť* netvorí iteratívum **hodievať*, pretože *hodiť* je sloveso dokonavé. Naproti tomu pri zvratnom slovese *hodiť sa*, ktoré je v slovenčine nedokonavé, nezdá sa mi tvar *hodievať sa* ani nemožný ani prirodzený.

A ten istý princíp sa zachováva aj pri slovesách složených s predponami. Od jednoduchých slovík *prosiť, nosiť, vodiť, brániť, kresliť, končiť* a i. tvoríme iteratíva *prosievať, nosievať* atď., pretože základné slovesá sú imperfektíva. Složením s perfektívujúcimi predponami sa menia tieto pôvodné imperfektíva na slovesá dokonavé. A od dokonavých slovík na *-iť/-ím* — i keď sa tvarove (okrem složenia) shodujú so slovesami nedokonavými — netvorí sa v slovenčine iteratíva na *-ievať*. Tvary ako **poprosievať* (k *poprosiť*), **odnosievať* (k *odnosiť*), **obránievať* (k *obrániť*), **nakreslievať* (k *nakresliť*) prasto nejstávajú.⁷

⁷ Naproti tomu k slovesám záporným *nenosiť, neprosiť, nekončiť*, ap. tvoria sa iteratíva *nenosievať, neprosievať, nekončievať* a sú celkom bežné, hoci aj tu ide o tvary složené. Rozhodujúce je to, že záporná predpona *ne-* nespôsobuje perfektívnosť slovík.

Pri čítaní som sa niekoľkokrát stretol s tvarmi *dokončievať, ukončievať, zakončievať*, ktoré odporujú našim tézám. Zaznamenal som si napr. takéto doklady: *Deti dokončievaly (jesť) zemiaky s cmarom. — Dokončieva sa druhý úsek regulácie Popradu. — Teraz už ukončieva sa slovenská ženská beletria. — Dlhochizné chvíľospevy zakončievali tým, ako by to bolo dobre, keby sa zaňho vydali.*

Príveľmi komplikovaný systém odvodzovania iteratív od základných slovík, o ktorom je v tejto štúdii reč, umožňuje vznikanie mnohých analogií, najmä v ľudových nárečiach, kde niet konzervatívneho činiteľa ustálenej nadindividuálnej normy. Bezpochyby aj uvedené tvary *dokončievať, ukončievať, zakončievať* pochádzajú z niektorých ľudových nárečí. Základné sloveso *končiť* je nedokonavé a náležite tvorené iteratívum *končievať* je bežné. Složeniny základného slovesa s perfektívujúcimi predponami sú však dokonavé, a preto by sme k nim — podľa našich úvah — nečakali tvorenie tvarov na *-ievať*. Ich vznikanie v ľudových nárečiach je podporované nie analogiou podľa jednoduchého iteratíva *končievať*, ale skôr existenciou inej složeniny podobného typu a rovnakého významu, t. j. existenciou slovesa *dokonávať*. V spisovnej slovenčine sú však stále bežnejšie tvary *končiť* alebo *dokončovať* (popri *dokonávať*) než tvary *dokončievať, ukončievať, zakončievať*.

Je len veľmi málo príkladov, ktoré tomuto pravidlu zdanelivo odporujú. Sú to napr. slovesá *zvečeriť sa* — *zvečerievať sa*, *rozodniť sa* — *rozodnievať sa*, *vyjasniť sa* — *vyjasnievať sa*, *pocítiť (uctiť)* — *pocievť (uctievť)*. Všetky tieto slovesá sú denominatíva a je nápadné, že tvary na *-ievť* jestvujú pri nich len v složeninách s predponou a nejestvujú pri jednoduchých slovesách. Nepoužívajú sa napr. tvary **večerievať sa*, **dnievať sa*, **ctievť*, **jasnievať sa*, hoci jestvujú základné jednoduché slovesá *večeriť sa*, *jasniť sa*, *ctiť* (miesto **dni sa* používa sa práve tvar *rozodnieva sa*). A složeniny ako *zvečerievať sa*, *rozodnievať sa*, *uctievť* ap. *nie sú iteratíva, ale duratíva* (porov. o tom ďalej!). Túto zmenu vidu spôsobuje slovesná predpona, ktorá zpravidla posunuje slovesný vid o jeden stupeň k dokonavosti.

Iteratíva k perfektívam na *-iť/-ím*, či už jednoduchým, či složeným, vyjadrujú sa ináč než tvarmi na *-ievť*. Pri složeninách tvoria sa alebo príponou *-ovať* (*obraňovať*, *zastreľovať sa* — z vojenskej terminológie), alebo sa vyjadrujú iným kmeňom než sloveso základné a slovesnou triedou na *-ať/-ám* (napr. *odnášať*, *zakášať* ap.). Slovesnou triedou na *-ať/-ám* sa vyjadrujú aj iteratíva k jednoduchým perfektívam na *-iť/-ím*: *hodiť* — *hádzť*, *streliť* — *strieľať*, *vrátiť* — *vracať* atď.

Slovesá na *-ievť* majú teda k základným slovesám, od ktorých sa odvodzujú, dvojaký pomer, a to:

1. Základné slovesá sú zpravidla **n e d o k o n a v é** a tvarove jednoduché. V tomto prípade nejestvujú už slovesá na *-ievť* v tvaroch složených s predponou.

2. Základné slovesá môžu byť **d o k o n a v é**, ale ich dokonavosť nie je základný slovesný vid; je to iba následok ich složenia s perfektívujúcou predponou. V tomto prípade nejestvujú slovesá na *-ievť* v tvaroch jednoduchých, bez predpony.

Tento dvojaký pomer sloves na *-ievť* k základnému slovesu nie je náhodný. Odráža sa v ňom **f u n k č n ý r o z d i e l** týchto tvarove rovnakých sloves.

Slovesá na *-ievť*, tvorené k imperfektívam, sú skutočné **iteratíva** (*želiť* — *želiť sa*, *trpieť* — *trpieť sa*, *prosiť* — *prosiť sa* ap.), kým slovesá toho istého typu, tvorené k perfektívam s predponou, alebo vôbec nevyjadrujú iteratívnosť, alebo ju vyjadrujú okrem iných vidov iba **potenciálne**: *dorozumievať sa* môže byť síce podľa situácie iteratívum, ale zpravidla je to duratívum. Podobne *vylievať*, *ohrievať* a i.

Slovesá, ako *zasievť*, *ovievať*, *usmievať sa*, *zachvievať sa*, *zapodievať sa* a i., sú zpravidla duratíva a vyjadrujú istú **intenzitu** deja, zosilnenú alebo zoslabenú. Nie sú to teda pravé itera-

tíva, lež intenzíva. Preto sa tieto slovesá často spájajú s predponou, ktorá už sama vyjadruje istú zmiernenú intenzitu deja. Je to predpona *po-*: *povievať, posmievať sa, polievať, zapodievať sa, pobolievať, pohrmievať, pobelievať (sa)* ap. Predpona *po-* môže mať, pravda, tú istú funkciu aj pri iných iteratívach; často mení pravé iteratíva na intenzíva: *sedávať — posedávať, plakať — poplakať, píjať — popíjať* atď.

Vidíme, že slovesné tvary, ktoré tradične nazývame iteratívami, môžu mať v slovenčine (aj v iných slovanských jazykoch) niekoľko funkcií. Ktorákoľvek z týchto potenciálnych funkcií sa môže v istej situácii realizovať, lebo v tvaroch tzv. iteratív všetky tieto funkcie potenciálne jestvujú.

Vyjadrenie iteratívnosti je jedna z týchto funkcií. Iná funkcia tých istých tvarov je vyjadrenie intenzívnosti. Tieto dve funkcie sú, pravda, veľmi príbuzné, pretože iteratívnosť, opakovanie deja znamená vždy aj jeho zosilnenie. Predsa však sme videli na príkladoch, že *raz prevláda jedna, druhý raz druhá* z týchto funkcií. Myslím, že na túto vec doteraz ešte nikto neupozornil.

Možno sa ešte pokúsiť o zaradenie slovesných tvarov na *-ievať/-ievam* do celkovej tvarovej sústavy slovenských slovies.

Tzv. slovesná trieda je aj pri tomto type určená slovesnými koncovkami infinitívu a prítomného času: *-ať, -ám, -ajú*. Dôležitejšia je však otázka, aké je a akými fonematickými prostriedkami sa vyjadruje tvarové složenie slovesného kmeňa tohoto typu.

Slovesá na *-ievať/-ievam* formálne nepochybne patria do veľmi produktívnej a obrovskej skupiny slovies typu *-ák-ať/-ák-am*⁸, t. j. do skupiny slovies, ktoré majú pred slovesnými koncovkami *-ať/-ám* fonematické sorkupenie „dlhá samohláska + spoluhláska“. Okrem slovies na *-ievať*, o ktorých vyššie bola reč, ďalej okrem príbuzných slovies na *-ávať (-iávať), -ájať, -úvať*⁹, *-ívať, -íjať* patria do tejto kategórie aj slovesá typu *kráčať/kráčam, naplňať/naplňam, pridržať sa/pridržam sa, vídať/vídam*, t. j. deverbatíva od slovies na *-iť/-ím, -ať/-ám* a *-ieť/-ím*, ďalej slovesá na *-íňať, -íňať*¹⁰ a bez všetkej pochyby aj slovesá typu *utierať, umierať, postieľať* ap.

⁸ Schematické označenie *-ák-* znamená sorkupenie „dlhá samohláska alebo dvojháska + spoluhláska, resp. skupina spoluhlások“.

⁹ Porov. m o j u štúdiu *Úvaha nad slovenskými slovesami na -úvať*, SR IX, 1942, str. 294 n.

¹⁰ Porov. m o j e poznámky v SR X, 1942, str. 6. n. (*Slovesá na -íňať, -íňať*.)

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

Dr. Henrich Bartek: SPRÁVNA VÝSLOVNOSŤ SLOVENSKÁ.
Vydal Ján Horáček, Bratislava—Turč. Sv. Martin 1944. Cena ne-
udaná.

V staršej filológii, orientovanej prevažne historicky, študovaly sa viac písané jazykové pamiatky, teda vystupovala tam do popredia optická stránka jazyka, v modernej lingvistiky zdôrazňuje sa zas viac štruktúra súčasného jazyka, najmä akustická stránka, ktorú možno najlepšie poznávať synchronickou metódou. Náležitá pozornosť venuje sa i spisovnému jazyku, ktorý okrem písomných prejavov uplatňuje sa v terajšej dobe zvukového filmu a rozhlasu vo väčšej miere aj v ústnych, hovorených prejavoch. — V spisovných jazykoch s dlhšou tradíciou píše sa slová etymologicky, t. j. podľa pôvodu, alebo historicky, t. j. ako sa časom ustálilo, takže dnes niektoré písmená nie sú obrazom hlások, existujúcich v súčasnom jazyku, ako napríklad naša litera *y* predstavuje dnes tú istú fonému ako písmeno *i*. Pretože často niet shody medzi realizáciami foném vo výslovnosti a ich obrazom v písme, praktická jazykoveda všima si okrem jazykovej (gramatickej) správnosti aj ortografiu čiže pravopis a ortoepiu čiže náuku o správnej (spisovnej) výslovnosti.

Donedávna u nás nemali sme sústavnej príručky ortoepickej, boly len menšie články a štúdie, uverejňované v časopisoch *Naše divadlo*, *Slovenská reč*, *Slovenský jazyk a roztratené poznámky o výslovnosti v školských gramatikách a v Pravidlách sloven. pravopisu*, najmä vo vydaní z roku 1940. Po článkoch Š. Kréméryho, H. Bartka a i. výslovnostné poučky slovenské shrnul prvý L. Novák v štúdiu *K základom slovenskej ortoepie* (SR III, č. 2—3); ten istý autor už predtým (SR II, 169 n.) bol podal soznam fonetickej a fonologickej literatúry na konci práce o fonológii a štúdiu slovenčiny. K literatúre tam uvedenej mohli by sme dnes pridať Hálovu kapitolu o fonetike v Stanislavovej Čsl. mluvnici a novšie články F. Hoffmanna, Vl. Uhlára, Št. Peciara a i., o ktoré sa mohol opierať i autor knižky *Správna výslovnosť slovenská*, ako sa opierať v pracovnom postupe a v rozdelení práce o nemeckú ortoepickú príručku Theodora Siebsa: *Deutsche Bühnenaussprache Hochsprache*, 15. vyd. 1930.

H. Bartek vypracoval ako referent Jazykového odboru Matice slovenskej i elaborát pravopisných pravidiel, ktorý bol podkladom rokování pravopisnej komisie matičnej a univerzitnej. Súvislosť oboch príručiek vidno už na vonkajšej typografickej úprave, ale i na vnútornom ustrojení: majú i po zásahu spomenutých komisií podobné prednosti aj nedostatky. Veľkou ich prednosťou je pekná a jasná štylizácia, srozumiteľná i pre nelingvistov, a starostlivosť o jazykovú čistotu. Ich spoločným nedostatkom okrem jednotlivostí je veľký rozsah slovníkov, pri novej práci aj dvoch pre prax menej dôležitých častí úvodných I. a III., snaha rozhodovať sporné otázky diktátom, nelingvistické formulovanie niektorých pravidiel a celkový postoj k problémom.

Zdá sa, ako by autor bol váhal, akú formu dať knihe. Rozhodol sa pre kompromis: v knihe podáva ortoepickú príručku s teoretickými úvahami, písanými však populárne, takže práca nie je ani celkom praktická, ani teoretická.

Autor tu vlastne shrnul svoje staršie štúdie o spisovnej výslovnosti, doplnil ich podľa odbornej literatúry, prevzal svoju štúdiu *Eubozvučnosť slovenčiny* z časopisu *Slovenský jazyk* a pridal výslovnostný slovník. Okrem venovania a predslvu kniha *Správna výslovnosť slovenská* má štyri časti: I. Zásady správnej výslovnosti, II. Výslovnosť hlások, slov a viet, III. Lubozvučnosť slovenčiny, IV. Výslovnostný slovník.

Túto svoju knihu venoval pôvodca slovenskému učiteľstvu a divadelníkom „na znak zásluh o šírenie dobrej slovenčiny“ (chcel asi povedať „na znak uznania zásluh“ alebo „za zásluhy“ ap.). V predslve okrem všeobecných poznámok o význame jazyka a jeho kultúry, najmä zvukovej, spomína, ako on, Žilincan, naučil sa pekné po slovensky v Turčianskom Sv. Martine, kde účinkoval najprv ako tajomník Ústredia slovenských ochotníckych divadiel, potom ako referent Matice slovenskej a redaktor časopisu *Slovenská reč*.

V I. časti určuje si zásady správnej výslovnosti a obsírne ich rozoberá. Na otázku, akú výslovnosť uzákoníť, odpovedá podľa 1. zásady (Uzákoníť treba len niektorý zo živých spôsobov výslovnosti), že za základ ustálenia ortoepických pravidiel (str. 23) treba vziať divadelnú reč slovenskú (t. j. výslovnosť činoherného súboru Národného divadla v Bratislave), výslovnosť vzdelaných vrstiev a stredoslovenských nárečí. Hneď tu zdôrazňujem, že Bartek nerozlišuje pojmove dosť presne výslovnosť nárečovú a spisovnú, na druhej strane hovorovú, divadelnú a i. Keď hovorí: „Podľa našej mienky úplne by postačilo opísať a sjednotiť i v najmenších podrobnostiach výslovnosť činohry ND...“, mohla by prísť námietka, že tak by sa dala študovať a uzákoníť iba divadelná výslovnosť. Norma spisovnej výslovnosti všeobecnej poznáva sa inak: v úze slovenských vzdelancov, neviazaných priamym diktátom autority režisérovo ap. V čom sa shodujú vzdelanci vo svojich ústnych prejavoch v školách, v úradoch, v prednáškach atď., je norma *spisovnej* výslovnosti, v čom sa shodujú pri rozhovoroch, je norma výslovnosti *hovorového* jazyka. Túto normu treba zistiť pozorovaním a štúdiom, aby sa mohla kodifikovať v pravidlách. To by bolo funkčné rozlíšenie aspoň hlavných typov výslovnosti.

Druhá zásada týka sa pomeru pravopisu a výslovnosti. Podľa Th. Siebsa, ako sám Bartek udáva (str. 27), vyslovil zásadu: výslovnostné pravidlá sú nezávislé od pravopisu. To je požiadavka skôr pre čitateľov písaných textov, aby sa nedali zviať tlačeným slovom, než pre kodifikátorov výslovnosti. Pre každého odborníka je vec jasná: výslovnosť existovala pred pravopisom a tak aj ortoepické pravidlá by mali byť pred pravopisnými. Keď sa časom výslovnosť odchyľila od pravopisu, grafický obraz slov mal neskôršie spätný vplyv na ich výslovnosť. To je zjav známy vo všetkých kultúrnych jazykoch. Potom, pravda, výslovnostné pravidlá nemôžu byť nezá-

vislé od pravopisu, keď výslovnosť sama je často od neho závislá v slovách domácich i cudzích. Ako si autor počínal pri tejto veci, ukážeme na príklade. V cudzích slovách adjektívna koncovka je dlhá, ak nepredchádza dlhá slabika, práve tak ako v domácich slovách: Keď v Pravidlách (1940) ustálilo sa písanie *telefonný*, to znamená, že posledná slabika sa nielen napíše, ale aj vysloví s dlhou samohláskou. Nie je teda možný taký spôsob, aký zavádza Bartek v písme *telefonný* vo výslovnosti *telefonni* (t. j. dlhé *ó*, krátke *i*). Mal by objektívne povedať, že treba ustáliť aj v písme tvar *telefonny*, alebo uznať, že sú oba spôsoby výslovnosti. Takýchto prípadov je v knihe mnoho, ako napr. *periferný*, *galanterný*, *fotogenný*, *bigotný*, kde Bartek káže vyslovovať *periférni*, *galantérni*, *fotogénni*, *bigótni*, ako aj iné prípady vo výslovnosti cudzích slov.

Ako druhý príklad uvádzam písanie a vyslovovanie slabík *-li* a *-ly*. Bartek (str. 110) píše: „V množnom čísle *l*-ových particiípií nastalo vo výslovnosti vyrovnanie vo všetkých rodoch, takže rovnako sa vyslovuje *robili* a *robily*, a to *robi-li*.“ Až v kapitole o Ťubozvučnosti (str. 185) podáva obsirnejšie vysvetlenie, prečo je taká výslovnosť, „hoci podľa Pravidiel slovenského pravopisu píše sa po ňom t. j. po *l*) ypsilon“. Hovorí ďalej: „Vec sa má totiž tak, že v nárečiach, ktoré majú mäkké *l*, nastalo v týchto prípadoch analogické vyrovnanie, t. j. tvar mužského rodu na *-li* (vyslov *li*) prenikol aj do ženského a stredného rodu“. To je len čiastočne pravdivé. Naozaj v niektorých nárečiach, kde sa rozlišuje *l* a *ḷ* vo výslovnosti, slabiky *-ly* a *-li* splynuly, ale v iných sa zachoval rozdiel, ako napr. v niektorých novohradských nárečiach. Vec sa má totiž tak, môžeme pridať, že vo väčšine slovenských nárečí tzv. mäkké *l* zaniklo úplne, preto ho E. Štúr zo systému hlások spisovného jazyka vynechal. Na splnutie *-ly* a *-li* dívam sa ako na symptom toho, že *ḷ* aj v dnešnom jazyku zaniká. Ak nám teda ide o zachovanie *ḷ*, nemôžeme s Bartkom a Mihálom (Slovenská gramatika) radiť vyslovovať *-li* ani vtedy, keď píšeme *-ly*. S pedagogického stanoviska je to pomýlené, najmä keď aj *-li* je „jeden zo živých spôsobov výslovnosti“. Ani takúto „nezávislosť“ výslovnostných pravidiel od pravopisu nemožno schváliť: alebo vylúčime ypsilon z pravopisu, a to nielen pri *-ly*, alebo budeme rozlišovať aj vo výslovnosti *-ly*, *-li* ako *-li*, *-li*.

Pri kapitole o pomere pravopisu a výslovnosti (26) treba ešte pripomenúť, že tzv. hláskoslovné dvojtvary *moch* : *mach*, *barviť* : *farbiť*, *jaký* : *aký*, *luhať* : *luhať* ap. nemožno ani v praktickej príručke pokladať za vec ortografie alebo ortoepie. To sú zjavy hláskoslovné, a to archaizmy spisovné, cudzie alebo nárečové prvky.

Veľmi dôležitá je tretia zásada: *Ortoepia musí tvoriť jednotný systém*. Ona je vlastne aj skúšobným kameňom Bartkovej knihy. O jednotlivých Bartkových príkladoch z tejto kapitoly chceme hovoriť pri II. časti, ako napr. o otázke tzv. zdvojených spoluhlások, o výslovnosti samohlások v slovách typu *Mária* ap. Tu chceme pripomenúť niekoľko iných príkladov. V krstnom mene i v názve mesta *Martin*, v adjektíve *martinský* a v iných odvodených slovách slabiku *ti* káže Bartek vyslovovať mätko, hoci v strednej slovenčine, najmä

v Turč. Sv. Martine a v Turci, vyslovuje sa v tomto slove slabika *ti* tvrdo. V nárečiach, kde miesto pôvodného *y* vyslovujú dnes *e*, zneje aj toto slovo *Marten*, priezvisko *Martenus* ap. Je pravda, že zas v nárečiach, kde spisovnému *t* odpovedá *c*, je výslovnosť *Marcin* popri *Martín*. Keď v iných menách so slabikou *ti*, ako napr. Timotej, Timko ap. výslovnosť s tvrdým *t* ostala, niet príčiny, pre ktorú by nemohla ostať aj v slove *Martin*, keďže všeobecne martinská výslovnosť je i pre Bartka vzorom. Podobný prípad je s výslovnosťou nom. pl. ukazovacieho zámena *tí*, ktoré Bartek káže vyslovovať *tí*; aj tu sa vyslovuje *t* ako v adjektívnych tvaroch *fúzatí ľudia* ap. alebo v sg. *ten*, čo i Bartek uznáva. Takéto chápanie systému vo vede nemožno prijať.

Bartek na mnohých miestach zdôrazňuje, že v spisovnej slovenčine podľa strednej slovenčiny vyslovuje sa hláska *v* na konci slabiky ako *u* (nie ako *f*), ale zato v slovníku gen. pl. od slova *salva*, káže vyslovovať *sálf* (str. 292) bez nejakého vysvetlenia. Ak nechceme tvoriť gen. pl. inak, nesmieme sa ani tu dať pomýliť predsudkom, že *-v* na konci slabiky iba tam sa nevyslovuje ako *-f*, kde môže s predchádzajúcou hláskou tvoriť „dvojhlásku“ alebo „trojhlásku“, ako sa o tom ešte chceme zmieniť. To je teda ešte jeden z prípadov, kde u Bartka niet skutočného systému, a nevšíma si prácu tých, čo ho objavovali.

V kapitole Funkcia rozličných spôsobov výslovnosti (46) rozlišuje Bartek iba výslovnosť spisovnú a výslovnosť ľudovú, t. j. nárečových. To je, ako som už uviedol, málo. Hoci v kapitole o ľubozvučnosti horlí za ľubozvučnosť tvarov s dvojhláskami, ani prstom nepohol, aby okrem divadelnej výslovnosti spisovnej zostavil poučky hovorevej výslovnosti, kde by sa práve mohli uplatniť mnohé ľubozvučné tvary stredoslovenské. Tento nedostatok aspoň minimálneho funkčného rozlíšenia jednotlivých javov výslovnostných pokladám — okrem nepravého základného postoja k lingvistickým otázkam — za najväčšiu chybu príručky, ktorá chce byť normatívna.

Jadro knihy je v II. časti, nazvanej *Výslovnosť hlások, slov a viet*. V kapitole Tvorenie a roztriedenie hlások (55) pri poučkách fonetických autor sa opiera o spomenutú prácu B. Hálu, z nej prevzal i obrázky, ale Stanislavovu knihu necituje alebo vôbec presné miesto neuvádza. V terminológii používa neobvyklý názov *nebbe* po Mihálovi, hoci proti termínu *podnebie* niet vážnych námietok. V roztriedení hlások uvádza aj klesavé „dvojhlásky“ („trojhlásky“ tu nespomína), hovorí bez poznámky o *v*, *f* ako o párových spoluhláskach a o jedinečných znelých spoluhláskach. Ďalej „preberá“ jednotlivé samohlásky, dvojhlásky (i nepravé „dvojhlásky“ a „trojhlásky“), má poznámky o samohláskových skupinách a o samohláskach vo vetnej súvislosti, ale pri jednotlivých spoluhláskach uvádza i hláskové skupiny, hoci aj tu by sa žiadalo postupovať tým spôsobom ako¹ pri samohláskach. Takto podobné zjavy sú rozkúskované, a to nie je ani vedecké, ani praktické.

Pri jednotlivých hláskach neuvádza to najpotrebnejšie — dô-

kladný opis ich výslovnosti, a to ani pri takých hláskach, ako je *ä, ʔ*, ktoré nemajú všetci Slováci z rodného nárečia. Máme dôkladné fonetické práce Hálove o spisovnej výslovnosti, Bartek ich mohol pri tejto príležitosti zrevidovať, lenže nepokladá sa pravdepodobne ani sám za odborníka vo fonetike. To vidno i vo výkladoch, ako napr. o dvojhláskach a o trojhláskach, ktoré neobstoja ani s fonetického ani s fonologického stanoviska. V spisovnej slovenčine totiž niet skutočných dvojhlások klesavých a tobôž niet trojhlások; v nich ide len o soskupenie hlások s osobitnými fonetickými realizáciami hlásky *j* a *v* na konci slabiky. Foneticky školený lingvista by nikdy neformuloval o samohláskach poučku, ako Bartek: „Rozdiely medzi artikuláciou jednotlivých samohlások závisia iba od polohy jazyka“ (57), lebo závisia aj od iných činiteľov, napr. ako je miesto artikulácie, alebo od toho, akú funkciu majú pery ap.

Žiadalo by sa, aby rukoväť ortoepie mala osobitné kapitoly nielen o jednotlivých hláskach, ale i o skupinách hlások, o slovných spojeniach, čiže o fonetických taktach a o vetách. Tak by autorovi nebol unikol dôležitý faktor v súvislej reči — *pauzy*, na ktoré nebral ohľad ani v ukázkach fonetických prepisov Urbanovho a Bottovho textu.

Z Bartkových riešení kombinačných javov osobitnú pozornosť treba venovať spoluhláskovým skupinám, tzv. zdvojeným spoluhláskam, skupinám samohlások v slove a splývavej výslovnosti vo vete. Je všeobecne známe a každému jasné, že spoluhláskové skupiny v slovenských nárečiach a v hovorovej reči vo veľkej miere sa zjednodušujú. Je to v jazykových prejavoch s funkciou konverzačnou, kde slovný prejav môže sa doplniť posunkom ap. Hovorovým jazykom rozumie s B. Havránkom funkčný jazyk alebo s inými štýl spisovného jazyka, ktorý môže mať i nárečové prvky tvaroslovné, lexikálne a, pravdaže, aj výslovnostné. Vo výslovnosti spisovného jazyka ostatných štýlov pre väčšiu zreteľnosť, ale aj vplyvom písma zachováva sa hláskové skupiny, pokiaľ možno neporušené. Také prejavy v spisovnom jazyku totiž bývajú prv napísané než vyslovené. Pri zachovávaní a zjednodušovaní hláskových skupín treba odlišovať to, čo je podmienené mechanikou rečových orgánov. Hlasnú a nehlasnú párovú spoluhlásku (názov *hlasná* miesto *znelá* pokladám s J. Chlumským a jeho žiakmi pre nás za súcejší) v bezprostrednom susedstve môžeme vysloviť iba s asimiláciou hlasnosti. Napr. v slovách *žabka, búdka, sbierať, sdružiť* ap., alebo na druhej strane *mlatba, kosba* ap. skupiny spoluhlások môžeme vysloviť iba tak, že sa v hlasnosti prvá prispôsobí druhej, t. j. vysloví sa *žapka, bútká, zbierať, združiť* ap., alebo na druhej strane *mladba, kozba* ap. No pred jedinečnými spoluhláskami možno vysloviť i hlasnú i nehlasnú v jednoduchých slovách, ako napr. *maslo, slnce, viezlo, žltý, svoj: zvon* atď., vo fonológii vetnej, ale aj na rozhraní složených slov možno vysloviť pred nimi iba hlasné, napr. *sniest* (vyslov *zniesť*), *svaliť* (vyslov *zvaliť*), *složiť* (vyslov *zložiť*); *budeš moja* (vyslov *buďež moja*), *svet je veľký* (vyslov *sved je veľký*) atď. Jedinečné spoluhlásky (okrem *f*) sú čo do hlasnosti obojaké alebo ne-

utrálne a môžeme k nim počítať i spoluhlásku *v*, ako to dokázal Št. Peciar (SR X, 197 a n. a 270).

Keby si tieto skutočnosti Bartek bol už prv povšimol, nebol by žiadal vyslovovať napr. *sloh*, *smér*, *svah* ap. ako „*zloch*“, „*zmer*“, „*zvach*“ ap., keď v spisovnej slovenčine sa už ustálila výslovnosť podľa písma. Naše jazykové povedomie pokladá tieto slová za jednoduché ako aj slová *smeti*, *smotana* ap.

Neprijateľne sú formulované poučky o tzv. zdvojených spoluhláskach na kmeňoslovných švíkoch alebo na rozhraní slov vo vetnej súvislosti, ako ich Bartek podal pri jednotlivých spoluhláskach v II. časti, ale neobstoja ani výklady inde (str. 39 n. a 192). Sám uznáva ich neodbornosť, keď hovorí: „A hoci s fonetického stanoviska nejde tu o výslovnosť dvoch osobitne vyslovených hlások, jednako nie sú to ani jednoduché nezdvajené spoluhlásky“ (str. 192). I tu bol potrebný opis výslovnosti, kde by sa bolo čo i nejaké populárne vysvetlenie, že zdvojené záverové spoluhlásky vyslovia sa s oddialením explózie, úžinové zas tak, že artikulačný prúd prechádza úžinou dlhšie atď. Pre artikulačné ťažkosti nie je možné vysloviť „*deňník*“, „*seňník*“, ako chce Bartek, lež *deňník*, *seňník*. Odvolávanie sa na pravopis Bernolákov alebo Štúrov tu málo zaváži, lebo aj sám Bartek uznáva, že nebol skutočne fonetický.

Z väčších hláskových skupín pre stručnosť uvedieme už len adjektíva typu *agentský*, kde Bartek káže vyslovovať „*agenskí*“, no prijateľnejší by bol návrh zachovať i tu skupinu *ts* alebo *c*, ako v prípadoch, kde nepredchádza *n* (*keltský*, *krétsky* atď.), lebo sa skutočne vyslovuje *ts*, nie samotné *s* (porov. „*prezidentskí*“, „*asistentskí*“ atď.!).

Ani riešenie samohláskových skupín neuspokojuje, keď vieme, že napr. *Mária*, *anciáš* ap. vyslovuje sa s *j* (*Márij*a, *ancij*áš) i v ľudovej reči.

Po výskumoch Vážného, Stanislava a iných dialektologov, ktorí zistili, že v slovenských nárečiach na absolútnom začiatku slova, t. j. po pauze, obyčajne sa vyslovuje nehlasná hlasivková explózia (jej značka ? alebo '), je nepochopiteľné kategorické vyhlásenie Bartkovo, že „v spisovnej výslovnosti niet neznejšej spoluhlásky ?, takzvaného rázu“ (str. 97).

V III. časti svojej knihy autor znovu pretriasa jednotlivé zvukové vlastnosti slovenčiny s hľadiska ľubozvučnosti v porovnaní s češtinou (tu neuvádza vždy správne české tvary, napr. v češtine nie je *hážu*, ale *házim* v. str. 186), ako už o tom bol písal v časopise Slovenský jazyk. No skutočne kalilogické poučky (v smysle Weingartovho vymedzenia tohto pojmu) nepodáva.

Výslovnostný slovník je aplikáciou pravidiel pri jednotlivých slovách, uvedených abecedne. Tu mali byť len slová, o ktorých môžu byť pochybnosti pri výslovnosti; slová, kde je shoda výslovnosti a pravopisu, najmä keď sú tu bez fonetického prepisu, knihu zbytočne zväčšujú.

V každej ľudskej práci nájdú sa chyby v detailoch, tlačové, štylistické ap. Ani Bartkova kniha nemohla im vyhnúť. Také sú napr.

nepresnosť spomenutého už venovania, vybočenia z väzby (str. 100: Porušiť *gramatickú normu*, i to len zámerne, *môže sa* iba v básnickej reči). Tlačové chyby: *nie pre žimou* (m.: *nie pre zimou*) (str. 117), *tej ukrutnej* (m. *tej ukrutnej*) (str. 142), *žeňích* (m. *ženich* vo fonetickom prepise) (str. 313) ap. Lenže v Bartkovej práci sú i základné nedostatky fonetické, takže ani jeden lingvista, školený foneticky, nemôže byť s ňou celkom spokojný.

Bartkova veľká zásluha je v tom, že sa dlho zaoberal otázkami výslovnosti, venoval jej mnoho štúdií a kodifikoval jej normu. Mnoho dobrých pozorovaní shrnul v pomernej úplnosti do správnych poučiek, ktoré v tomto referáte nebolo možno všetky podrobne spomínať. Pre formulovanie ortoepických pravidiel veľmi dôležité je však školenie vo fonetike a vo fonológii. A on je odbornikom viac v otázkach jazykovej správnosti a v historickej gramatike staršieho typu, ako to viďno na veľmi mnohých exkurzoch do týchto odborov aj v tejto knihe o výslovnosti. Jeho knihu *Správna výslovnosť slovenská* nemožno pokladať za záväznú v tom smysle ako Pravidlá slovenského pravopisu nie iba pre formálne príčiny, že za ňou nestojí vedecká inštitúcia alebo že nemá schvaľovacej klauzuly ministerstva. Musí ešte prejsť ohňom kritiky odborníkov i praktikov a bude akiste podkladom a východiskom kolektívnej práce komisie, ktorá H. Bartkovi môže byť vďačná za vykonanú prácu. A obecnstvo, ktoré H. Bartka pozná z úspešného redigovania Slovenskej reči, i v tejto práci poučí sa o peknej slovenčine, hlavne o správnej výslovnosti, a nájde povzbudenie k starostlivosti o zvukovú stránku spisovného jazyka.

Eugen Jóna.

K tvaru *madžga*.

V minulom dvojčísle (8—9) časopisu Slovenská reč zaoberáte sa výrazmi: *drn* — *mačka*. Vo štvrtom odseku čítam: „Aj tvar *madžga* (Šoporňa) je pravdepodobne jeho obmenou“. Nevieť, ako sa hovorí v Šoporni, ale v obci Varašúr, okres Trnava, používa sa slova *madžga*. Je to vykrojený trávnik so zemou. Donáša sa na jar húsencom, aby sa pásly doma na tráve, keď sú ešte malé a vonku by im bolo zima. *Madžga* nahradzuje trávnu pažiť. Alebo obkladajú ňou hroby a pod.

J. Zavorský.

K tvaru *mačina*.

Reagujem na stať v rubrike „Rozličnosti“ v časopise Slovenská reč, roč. XI. (8—9), str. 287, vo veci náhrady správneho slovenského slova namiesto čes. *drn*: *šúplata* alebo *mačina*? Redakcia odporúča tvar *mačina* a za menej súci považuje tvar *šúplata* ako neslovenského základu.

K veci dovoľujem si uviesť, že na Pohroní, kde žijem od narodenia (1899), *mačinou* volajú skutočnú mačku, prípadne *kožušinu* (boa), ktorú nosia dámy na pleciach, naproti tomu *šúplata* je trávnik so zemou, vyrytý rýľom, čo sa používa pri stavbách ciest na obloženie svahov a na obkladanie hrobov ap. Okrem toho tunajší ľud ho-

vorí, že pri jarnom oraní, keď je mokro, váľajú sa celé šúplaty (kusy zeme, ako šúplaty z trávniká), ba aj celé dosky, keď je pôda hľinitá. Keď je sucho, pôda je kyprá, nerobia sa šúplaty, ale zem sa rozsype. Kto sa opeká na slnku, keď sa pokožka svlieka (lúpa), padajú mu celé šúplaty kožky. Aj po zbieraní alebo väčšom vrede sa kožka svlieka po šúplatách.

Na doplnenie dodávam, že na Pohroní sa kukurica šúpa, lebo sa pozbaví šupín na šúpačkách, ktoré bývajú obyčajne večerami v jeseni.

Škutinu tvorí niekoľko stebiel trávy, obyčajne psiarky (ľud. *psice*), ktorá rastie podobne, ako škutina srsti.

Podľa uvedeného tunajší nárečový tvar šúplata mohol by odôvodnene nahradiť neslovenský termín *drn*.

Samuel Považan.

ROZLIČNOSTI.

kráľovať? — Až veľmi neprirodzená sa čuje výslovnosť korenej dlhej samohlásky v odvodenom slovese *kráľovať*, ktoré uzákonily Pravidlá sloven. pravopisu (232) oproti prvšiemu tvaru *kraľovať* so všeobecnou krátkou kvantitou. Dlhá kvantita základného podstatného mena *kráľ* sa skrátila v slovesnom tvare *kraľovať* na spôsob sloviac na *-ovať* 2. skupiny, ako to uvádzajú aj Pravidlá sloven. pravopisu (79). Pri dlhej kvantite tvaru *kráľovať* zaiste stala sa mýlka vplyvom odvodeniny *kráľovná* s jej dlhým *-á-*, ktorá svojím vznikom predstavuje prídavné meno, utvorené od slovesného koreňa *kraľovať* (porov. aj článok o tvare *kráľovná* v SR VI, 330—331), lenže pri nej nastalo dodatočné vyrovnanie kvantity podľa mena *kráľ*, čo je dobre pochopiteľné, keďže išlo o protiklad významu kráľovského postavenia osobnosti mužskej a ženskej. Podobné vyrovnanie nastalo pri protikladnom význame adjektíva *ľahký* analogicky podľa *ťažký*; podľa pôvodu aj v slovenčine malo by byť *lehký* (porov. lat. *levis* zo staršieho **legvis*). Tu zas ide o akési protifaľhé kvantitatívne vyrovnanie: *kráľ* — *kráľovná*, ktoré sa nijako nemôže vzťahovať aj na materné sloveso *kraľovať*.

Do vydania Pravidiel z r. 1940 sú iba doklady na *kraľovať* v literárnej tvorbe: Vladislav . . . všetko obstarával a *kraľoval* skutočne (Kal. VII², 41), „... prišla hotový dom obzrieť, hádam *kraľovať* doň . . .“ (Tim., Novohr. 72), obličaj tvoj nad mračný kdes' *kraľuje* (Hv. V, 49), V jej ríši *kraľujú* chvíle, naplnené istotou (Gašpar, Karambol 189), Len z výsosti snov *kraľuje* (ideál) (Červ. koráb 78) ap. Tvar *kraľovať* je aj v starších modlitebných knižkách, novšie majú už podľa Pravidiel sloven. pravopisu tvar s chybnou kvantitou *kráľovať*, napr.: Ty, pravý Boh a pravý človek, ktorý žiješ a „*kráľuješ*“ na veky vekov (Vavrínek Gramantik S. J., Nebeský poklad, 3. vyd., str. 28).

koľčovať? — Dosť často aj v literárnom jazyku počujeme sloveso *koľčovať* miesto náležitého *kľčovať*. Forma *koľčovať* so svojím

sprievodným vokálom *o* v skupine *klč-* ukazuje na východoslovenský pôvod. Vo východoslovenskom nárečí ťažšie vysloviteľná spoluhlásková skupina, v ktorej vyskytuje sa slabikotvorné *ř* alebo *l*, odstraňuje sa vkladáním niektorých samohlások, medzi ktoré patrí i samohláska *o*. Tak za spisovné tvary *člnok*, *hmla*, *plný*, *sleza*, *vlna*, *žltý* ap. máme vo východoslovenskom nárečí *čolnok*, *molha*, *polni*, *solza*, *volna*, *žolti* ap. a taktiež za spisovné *klčovať* východoslovenský nárečový tvar *kolčovac*. Z tejto formy prispôbením infinitívnej koncovky *-c* spisovnej koncovke *-ť* vysvetlíme formu *kolčovať*. Je hodne rozšírená aj mimo jazykovej oblasti východoslovenskej, napr. v oravskom nárečí, ako zistiť aj podľa dokladov zo spisovateľov tohto kraja: *pri kolčovaní chrastí* (Hv. III³, 285), sama svojimi rukama pomáhala mužovi *kolčovať*... sadiť a zakladať vinice (Kuk. IV¹, 7), v Novohrade z Timravy: „Reku, či by ste nám nepustili Miška na zajtra pomôcť akomak k tej *kolčovačke*?“ (Novohr. ded. 11); vo Zvolenskej z Rázusa: *Žaloba pre kolčovanie* na Páleniciach (Júlia I, 167) a zo Slovenského slovníka Kálalovho (250). Pri forme *kolčovať* sa slabikotvorné *l* rozvinulo vo vokál *o+I* a tým slabikotvorná schopnosť hlásky *l* sa odstránila. Miesto formy *kolčovať* užívajme formu *klčovať*, ktorá neodporuje *hláskovému systému* spisovnej slovenčiny. V spisovnom jazyku má prednosť s hľadiska hláskoslovného iba tvar *klčovať*. Uvádžajú ho aj Pravidlá slovenského pravopisu (221) a podľa nich ho majú aj spisovatelia vo svojich dielach, napr. Oravec Urban: *klčovali* nepriehľadné lesy (Hmly 20), po dedinách začali lepšie orať a medze *klčovať* (Škult., O Slov. 197) ap.

Okrem slovesa *klčovať* máme aj substantívne deverbatíva: *klčovník* ‚človek, ktorý klčuje‘, napr.: — Nič by tu nerástlo, — presviedčajú ma, čo nevideli tvrdú robotu slovenského *klčovníka* (Taj. X², 87); *klčovisko* ‚miesto, kde sa klčuje‘: Ustanovil prémie za najlepšie obrábanie *klčovísk* (Vaj. XI, 284); ba poznáme i obec *Klčovany* (Trnavský okres). Forma *kolčovať* je východoslovenského pôvodu, čo dokazujú i miestopisné názvy z východného Slovenska: *Kolčov* (okres Levoča), *Kolčovské Dlhé* (okres Vranov). Hovoríme a píšeme: *klčovať*, *klčovník*, *klčovisko*. sm.

rozmrznúť — *rozmrzáť*. — Pýtajú sa nás, čo je správne: 1. Plesá rozmrzajú, 2. Plesá rozmrzávajú, 3. Plesá rozmrziavajú, 4. Plesá sa rozmrzávajú. Ide o pokračovací (iteratívny) vid dok. (perfektívneho) slovesa *rozmrznúť*. Základom je sloveso *mrznúť*, ktoré síce svojím dávnym pôvodom súvisí so slovesom *mrziť* (*sa*), ale dnes mu je svojím významom veľmi vzdialené. *Mrznúť* je sloveso nedok. (imperfektívne), t. j. vyjadruje dej, ktorý trvá dlhší, neobmedzený čas (tuhnúť mrazom). Predpona *roz-* dáva slovesu *mrznúť* opačný význam a okrem toho mení ho na dokonavé, a to končiace (finitné), lebo vyjadruje ukončenie deja. A tak keď chceme vysloviť ten istý dej, ale s dlhším trvaním, nemôžeme sa vrátiť k jednoduchému slovesu (*mrznúť*), keďže má iný význam, ale musíme tvoriť nový vid od základu *rozmrznúť*. Zo spisovateľov máme

naporúdzi len jediný doklad, aj to v obraznom smysle, z románu Zápas (1939) od Št. Gráfa: reč začala *rozmrzať* pod svitom riedkohnedých lúčov piva (75). Je to teda ten istý tvar (len s dlhým *ř*), ako má F. Harčár na konci fejtónu: ... tatranské plesá rozmrzajú (Nedeľa, str. 3, príloha Gardistu z 9. VII. 1944).

Iteratívne slovesá tvoria sa od iných sloviess najčastejšie dvoma príponami *-a-* alebo *-ova-*. Pred príponou *-a-* mení sa obyčajne korenná samohláska (dži sa), napr. *zdvihnúť* — *zdvíhať*, *seknúť* — *sekať*, *sadnúť* — *sadať*, *spustiť* — *spúšťať*, — *sadiť* — *sádzať* atď. Pred príponou *-ova-* korenná samohláska často sa zas kráti, napr. *kúpiť* — *kupovať*, *opýtať sa* — *opytovať* ap. Keď si na porovnanie vezmeme sloveso *padnúť*, zistíme, že iteratívna forma je *padáť* a k nemu opakovacia je *padávať*. S predponou *roz-* používa sa so zvratným *sa*: *rozpadnúť sa* — *rozpadať sa* — *rozpadávať sa* a okrem toho podoba *rozpadúvať sa*, ktorá je analogická podľa sloviess s formou na *-ovať*, lebo by tiež predpokladala tvar „rozpadovať sa“.

Podľa tohto výkladu možno pokladať za správnu 1. vetu: *Plesá rozmrzajú* (s dlhým *ř*). Homonymia so slovesom (*roz-*)*mrziť*, *do-mrzať* nikoho nepomýli, kto má zdravý jazykový cit. Podoba v 2. vete nie je nemožná, ale bola by analogická ako *rozpadúvať sa*. Forma v tretej vete mala by znieť *rozmrzavať* a mohli by sme ňou vyjadriť dej, ktorý sa nepravidelne opakuje. V 4. vete nesprávne sa použilo zvrätne zámeno. -ej.

vymenovať za ... a *menovať* (s inštr.) — Pýtajú sa nás, čo je správnejšie: *Menujem Vás dôstojníkom* alebo *Vymenúvam Vás za dôstojníka*. Podľa Pravidliess slovenského pravopisu z r. 1940 medzi slovesami *menovať* a *vymenovať* je aj významový rozdiel („*vymenovať*, iné je *menovať*“). Pravidlá uvádzajú aj príklad: *vymenovať za profesora*. Takto sa obe slovesá, pôvodne rozdielne vidom, diferencujú aj významove, pravda, perfektívna forma k *menovať* môže byť i ďalej s predponou *vy-*.

Podľa toho slovesu *menovať* dáva sa význam ‚volať, nazývať menom‘, slovesu *vymenovať* význam ‚ustanoviť, udeliť nejakú hodnotu‘ ap. Pretože *vymenovať* je sloveso perfektívne, jeho prítomníkový tvar vyjadruje budúci dej, musí sa dej prítomný vyjadriť prítomníkovým tvarom od nedokonavého slovesa *vymenúvať*. Správne teda je: *Vymenúvam Vás za dôstojníka*. Porov. aj väzbu: vyvolili ho za *prezidenta* (SR VIII, 190). -ej.

úradná dopisnica? — V tomto spojení namiesto slova *dopisnica* bolo by lepšie upotrebiť iného domáceho slova, keďže tvar *dopisnica* je nepotrebné prevzaté slovo. Aj Pravidlá slovenského pravopisu (str. 171) nahrádzajú ho slovom *listok*, čo je zdobnelina od podstatného mena *list*. Azda ešte skorej by vyhovovalo aj pre úradný termín používať za český tvar *dopisnica* staré domáce kultúrne slovo *karta* (porov. franc. *la carte*), ako ukazuje napríklad veta: *Vojna však neustávala. Červené poľné karty* prichodily ustavične, s nimi zápach pušného prachu (Urb, Žb.⁶ 100); podstatné meno *karta* je udomácnené

v slovenskom spisovnom jazyku aj so svojou zdobnelinou *karotka*: domov prišla iba chatrná, pokrkvaná *karotka* od veliteľstva pluku, nachystaná pre tisíce prípadov, s vyblednutou pečiatkou: „Verschollen“ — „Nezvestný“. (Gráf, Zápas 164) ap.

podporoveň = *podporovňa*. — Tvar *podporoveň* upotrebuje sa v evanjelickej cirkevnej terminológii (Služba lásky, Zpráva o činnosti Spolku slovenskej evanjelickej diakonie v Liptovskom Sv. Mikuláši v roku 1941, str. 15). Miesto neho očakávali by sme tvar *podporovňa* aj podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu (str. 68), ktoré zreteľne pripomínajú, že „prípona *-ňa* je v slovách na *-ovňa*“. Prvotné tvary podstatných mien typu *-ovňa* svojím pôvodom ukazujú na deverbatíva prídavných mien, tvorených od slovíes na *-ovať*, typu *bojovný - bojovať*, *cestovný - cestovať*, *pracovný - pracovať*, *vandrovný - vandrovať* atď. (SR VIII, 5). Za východisko treba tu pokladať ženské formy týchto adjektív, ktoré prvotne stáli v spojení s podstatným menom, ale neskoršie stiahly na seba význam celého spojenia, zato podstatné meno zaniklo ako zbytočné a samo prevzalo funkciu podstatného mena (porov. franc. la *route* z pôvodného spojenia *rupta via*; slovenské slovo *hradská* z predpokladaného spojenia ‚hradská cesta‘ a názvy obcí s tvarom prídavného mena: *Babiná*, *Svinná* ap.). Na lepšie objasnenie zjavy posluží najmä forma *kráľovná*, ktorá je taktiež deverbatívneho pôvodu (SR VI, 330). Aj ona ako deverbatívum od slovesa na *-ovať* (*kráľovať*) si podržala pôvodné tvary prídavného mena i vo svojej funkcii podstatného mena na rozdiel od češtiny, kde pôvodný tvar prídavného mena v novej funkcii podstatného mena so svojim významom prispôbuje sa k podstatným menám skrátením kvantity (v nominatíve a v akuzatíve) a príberá aj skloňovanie na spôsob najbližších tvrdých *a*-kmeňov: čes. nom. *královna* — sloven. *kráľovná*, čes. gen. *královnny* — sloven. *kráľovnej*, čes. ak. *královnu* — sloven. *kráľovnú* atď. Tak isto skrátené nom. formy sú aj pri českých podstatných menách na *-ovna* (porov. *študovna*, *pojišťovna*, *pracovna*) oproti nášmu zakončeniu na *-ovňa* (*študovňa*, *poisťovňa*, *pracovňa*); pri slovenských formách vývoj išiel ďalej k *ja*-kmeňom. Na všeobecnú opodstatnenosť prípony *-ňa* v koncovke *-ovňa* ukazujú aj nárečové spodstatnené tvary prídavných mien inej kategórie, tvorené od slovíes na *-ať*: *sedaňa* ‚doska na sedenie, preložená cez vrchnú časť voza, griefy,‘ *lapanňa* ‚dostička súca na lapanie, ktorou sa pri hre zaráža lopta‘, v Turci *lopár*.

Takto sa ukázala vonkoncom pevná koncovka *-ovňa* vo všetkých deverbatívach: *manglovňa - manglovať*, *poisťovňa - poisťovať*, *pracovňa - pracovať*, *spisovňa - spisovať*, do ktorých zapadá aj tvar *podporovňa*. Svojím sufixom *-ovňa* označuje mená miesta (nomina loci) a spolu s miestom vyjadruje aj účel, na akú činnosť miesto slúži (Belo Letz, Kmeňoslovné úvahy 189). Podľa toho všetkého forma *podporoveň* je zbytočný novotvar. Podobný novotvar na *-oveň* sa skusoval aj pri podstatnom mene *študoveň a knihoveň*, čo vidieť napríklad na starších pečiatkach: „Knihoveň Matice slovenskej“.

Sklabiňa a *Sklabiná*. — V tejto súvislosti, najmä po objasnení spodstatnených prídavných mien typu *pracovňa*, *pracovná sieň*, ľahšie bude si ujasniť aj dvojaké tvary miestnych názvov *Sklabiňa* (Turiec) a *Sklabiná* (Novohrad). Aj tvar podstatného mena obce *Sklabiňa* predpokladá spodstatnenú formu prídavného mena, a to prisvojovacieho na *-ina* *Sklabina, ktorej druhou obmenou je tvar prídavného mena *Sklabiná* s predĺženou kvantitou prípony *-iná* podľa složených prídavných mien typu *pekná*. Týmto rozštiepením sme dostali dvojicu *Sklabiňa* a *Sklabiná*, pri ktorej za základ ukazujú sa postaviť koreň *Sklaba*, ak od nej oddelíme spoločnú prvotnú príponu prídavných mien prisvojovacích *-ina*. Podľa tohto tvar *Sklaba* možno pokladať za osobné podstatné meno, ktoré svojou koncovkou *-a* bolo v staršom jazyku ženského rodu. Od neho ako od ženskej formy podľa gramatického rodu vznikol tvar prisvojovacieho prídavného mena *Sklabiná*, pre ktorý treba predpokladať prvotné spojenie s podstatným menom po spôsobe miestnych názvov typu *Paština Závada*. V tvare *Paština* základom je podstatné meno osobné *Paška* taktiež s prvotným gramatickým ženským rodom, i keď dnes už pri ňom cítiť prirodzený mužský rod. Z tvaru *Paška* pri príponě *-ina* (*-iná*) s náležitým prvotným mäkkčením sme už vysvetlili tvar *Paština* (SR XI, 168). V spojení *Paština Závada* položenie podstatného mena *Závada* sa oslabilo a do istej miery jeho funkciu prevzal tvar *Paština*, čo sa javí najmä v tom, že od neho sa utvorilo aj prídavné meno *paštinský*, vyskytujúce sa aj v priezvisku *Paštinský*, ktoré sa utvára len od podstatných mien, alebo z prídavných mien vo funkcii podstatného mena. Týmto vlastne celé spojenie nepriamo zastupuje tvar prídavného mena *Paština* tým, že stojí vo funkcii podstatného mena vo vlastnom smysle slova. Takýto vznik malo aj podstatné meno *gazdina*, kde podobne základ podstatné meno *gazda* má zakončenie *-a* a v čase tvorenia mal prvotný gramatický ženský rod (SR VI, 332/333). Preň taktiež treba predpokladať prvotné spojenie „*gazdina*“ *žena* — *gazdina* (*žena*) ‚gazdova žena‘; zaniknutím podstatného mena *žena* tvar *gazdina* dostáva funkciu podstatného mena, i keď svojím tvarom patrí do prídavných mien; aj od neho sa utvorilo prídavné meno *gazdinský*.

Aj tu pôvodný adj. tvar *Sklabiná* stojí samostatne vo funkcii podstatného mena, pri ktorom taktiež predpokladané podstatné meno v spojení sa oslabilo a zaniklo. Takéto tvorenia možno uviesť aj pri ženskej forme názvu obce *Babiná* a menách miest mužského rodu s koncovkou *-in* (*Kubin*, *Lučatin*), prvotne s krátkym *-i* (*-in*), čo sa tiež odráža v priezvisku *Kubinec* oproti základnej forme *Kubin*.

Dvojica tvaru prídavného mena názvu novohradskej obce *Sklabiná* a tvaru podstatného mena turčianskej obce *Sklabiňa* nie je na škodu, keďže dá sa funkčne využiť na rozlišovanie dvoch osád.

Ján Kollár tvar *Sklabiňa* odvodzoval od latinského slova *scelavium*, čo mu malo označovať kolektívum Slovanov (Výklad čili přímětky, 2 vyd. z r. 1862, str. 215). No etymológia podľa koreňa *privádza* nás k osobnému menu *Sklaba*, súvisiacemu so slovesom *šklabiť* sa, ktoré bolo v pôvodnej forme s pôvodnou začiatočnou skupinou

Skloňovanie ruských priezvisk na *-ov* a *-in*. — Ruské priezviská na *-ov* (napr.: *Lermontov, Gončarov, Čechov, Gribojedov*) a na *-in* (napr.: *Puškin, Bunin, Kulbakin, Potemkin*) patria do tej istej gramatickej kategórie ako slovenské priezviská na *-ov* a *-in* (*Orlov, Šmálov; Kosorin, Polčín*). Sú to vlastne spodstatnené prídavné mená prisvojovacie typu *otcov* a *matkin*.

Ruština zachováva i pri týchto zosubstantivizovaných adjektívach pôvodné adjektívne skloňovanie, no v slovenčine domáce priezviská na *-ov* a *-in* prešli celkom k vzoru *chlap*, takže skloňujeme napr. *Orlova, Orlovovi, Orlovom; Kosorina, Kosorinovi, Kosorinom*. Pretože pri ruských priezviskách tohto typu ide o tú istú gramatickú kategóriu, skloňujeme ich v slovenčine tiež podľa vzoru *chlap*. O tomto skloňovaní sa zmiňujú aj Pravidlá slovenského pravopisu (str. 91), ale hovoria len o priezviskách na *-ov*. Azda táto neúplnosť v Pravidlách, alebo skôr znalosť ruštiny zaviňujú, že aj v slovenčine často počujeme nesprávne skloňovať tieto ruské priezviská, čo najlepšie vidieť na inštr. sg. v koncovke *-ým*, ktorá je správna len pri skloňovaní adjektív. Preto treba napr. opraviť vo Filozofickom zborníku V, 100 inštrumentál „Iljiným“ na *Iljinom*, keďže ide o osobu, ktorá sa volá *Iljin*. Vnášanie ruského spôsobu skloňovania podobných priezvisk do slovenčiny bolo by porušovaním štruktúry slovenčiny. f.

tehelňa? — Celkom neodôvodnené je písanie slova *tehelňa* s mäkkým *l* („tehelňa“). Toto meno s označením miesta (nomen loci) je utvorené príponou *-ňa* rovno od podstatného mena *tehla*, pričom — aby sa vyhlo ťažko vysloviteľnej skupine hlások *tehl-+ -ňa > *tehlňa*) — medzi spoluhlásky druhej slabiky sa vkladá pomocné *e*: *tehelňa*. Písanie s *l* je asi nesprávnou analogiou podľa prípadov, kde *l* je oprávnené, t. j. podľa nomina loci, utvorených od podstatných mien činiteľského významu s príponou *-teľ* (*sporiteľňa, riaditeľňa* ap.). Pretože v slove *tehelňa* nejde o takýto prípad, oprávnené je iba písanie s tvrdým *l*. -a.

LISTÁREŇ.

Priezvisko *Gabura*. — Tvar priezviska *Gabura* je obmenou krstného mena *Gabriel* (*Gab+ura*). Základ *Gab-* vyskytuje sa v skrátenej forme krstného mena *Gabo* (porov. *Gabo* Rapoš); z neho sa vyvinulo priezvisko *Gabčo* a jeho zdobnelá forma *Gabčik*. Tak sa vidí, akoby tvar *Gabura* pre svoju koncovku *-ura* dobre nezapadal medzi slovenské priezviská, keďže jeho prípona silne pripomína latinskú koncovku *-ūra* so skrátanou kvantitou, ako napríklad priezvisko *Figura*. No aj koncovka *-ura* v priezvisku *Gabura* naisto sa ukáže domáceho pôvodu, ak ju uvedieme do súvisu s koncovkou *-uľa* || *-ula*, ktorá má v podstate zdobňovacia, hypokoristickú funkciu. Prvotné formy treba hľadať v podstatných menách ženského rodu vôbec s koncovkou *-a*: 1. dievčenské krstné mená: *Anna* —

Anuľa-Anuľka, Hana — Hančuľka, Marča — Marčuľa-Marčuľka-Marčuľienka, Kata — Katulienka || Katurienka, 2. iné: čierny — čerňuľa, deva — devuľa, žiďa — židula; braduľa, krivula (porov. Belo Letz, Kmeňoslovné úvahy 21, 22, 64, 65). Podľa tvorenia sem sa zaraďuje aj tvar priezviska Hanula, kde základ Hana organicky prijal koncovku -uľa || -ula; pravdepodobne pôvodne tvarom Hanuľa || Hanula sa označovalo len dieťa od Hany (porov. židula 'dieťa od Židovky') a neskoršie stalo sa priezviskom, ako je to pri priezviskách na -in: Polčín < Polk(a) + in, Magušín ('syn od Magdy') ap. František Šujan ský tu myslí na „metronymika“, materinské dedičstvo (Osobné a rodné mená slovenské, Tovařystvo I, 275). Potomok, syn Hanuľu dostal za priezvisko meno Hanuliak.

Organické tvorenie je aj pri priezvisku Tomkuľa, ak možno tu vychodiť z tvaru Tomka (porov. základ Toma); ďalší odvodený tvar priezviska je Tomkuliak. Neorganicky, prenesením koncovky -uľa||-ula vznikly formy priezvisk Jančuľa (Jančo), Matula (Maťo, Maco), Mikula (Miko < Mikuláš); k nim sa vyskytujú aj druhotné formy na -ura, ktoré vysvetlíme zámenou jazyčných hlások l s r, čím vznikajú dvojice: Jančuľa — Jančura, Matula — Matura, Mikula — Mikura (Frant. Šujanský I. c. 274). Takouto hláskoslovnou zámenou vznikol aj tvar priezviska Gabura zo známeho tvaru Gabuľa||Gabula. Syn Gaburu dostal priezvisko Gaburiak podobne, ako dostali ho s príponou -iak Hanuliak syn Hanulu, Matuliak — Matulu, Mikuliak — Mikulu, Tomkuliak — Tomkuľu. Známe sú ešte tvary Mišura (základ Mišo), Mičura; základ Mič- je v priezvisku Mičik (Mik(o)+ik > Mičik) a jeho blízka forma, variant je Mikura (porov. aj Mikuša), ďalej Vančura, Vaňura. Základ s koncovkou -ura predpokladá aj zdrobnelá forma priezviska Štefurka a Beňurik. Od základu Mišura pochodi priezvisko Mišurec, Mišurik, od Mičura — Mičurik, čo zjavne poukazuje na udomácnenie foriem na -ura. Len jej prenesením možno chápať vznik hypokoristických ženských foriem: Ančura — Ančurka, Kačurka (B. Letz I. c. 65).

Zmenu l — r koncovky -uľa||-ula > -ura so stránky hláskoslovej lepšie osvetľuje aj podobná zámena l — n pri priezvisku Matuľa — Matuna; takto základ, materná forma Matuľa||Matula má až dve druhotné formy: Matura, Matuna podľa dvojakých hláskoslovných zmien. Od formy Matuna je Matunák. Zámena l s n nebude sa zdať taká neobyčajná, keď si pripomenieme nárečový tvar kastrón (Bánovce) oproti spis. kastról, čes. talíř — sloven. tanier, čes. než — sloven. lež (porov. M. Hattala, Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského, Praha 1857, str. 155).

Z tohto všetkého vychodí, že priezvisko Gabura je slovenské a aj so svojou koncovkou -ura patrí do radu slovenských priezvisk: Jančura, Mičura, Mikura, Mišura, ktoré majú svoje ďalšie slovenské odvodeniny.

Z redakcie. — Pre rozličné technické ťažkosti časopis vychodí oneskorene, za čo redakcia prosí p. odberateľov a čitateľov za prepáčenie. — Toto číslo je rozšírené o pol druhu hárka. Pri redigovaní neraz redakcii cenné rady poskytol docent Dr. Anton A. Banik ako aj prof. Eugen Jóna, ktorý tiež prezrel a doplnil niektoré príspevky. Zlomenú korektúru zakaždým ochotne prečítal a doplnil referent Matice slovenskej Ján Friľčka. Anton Jánošík, redaktor.